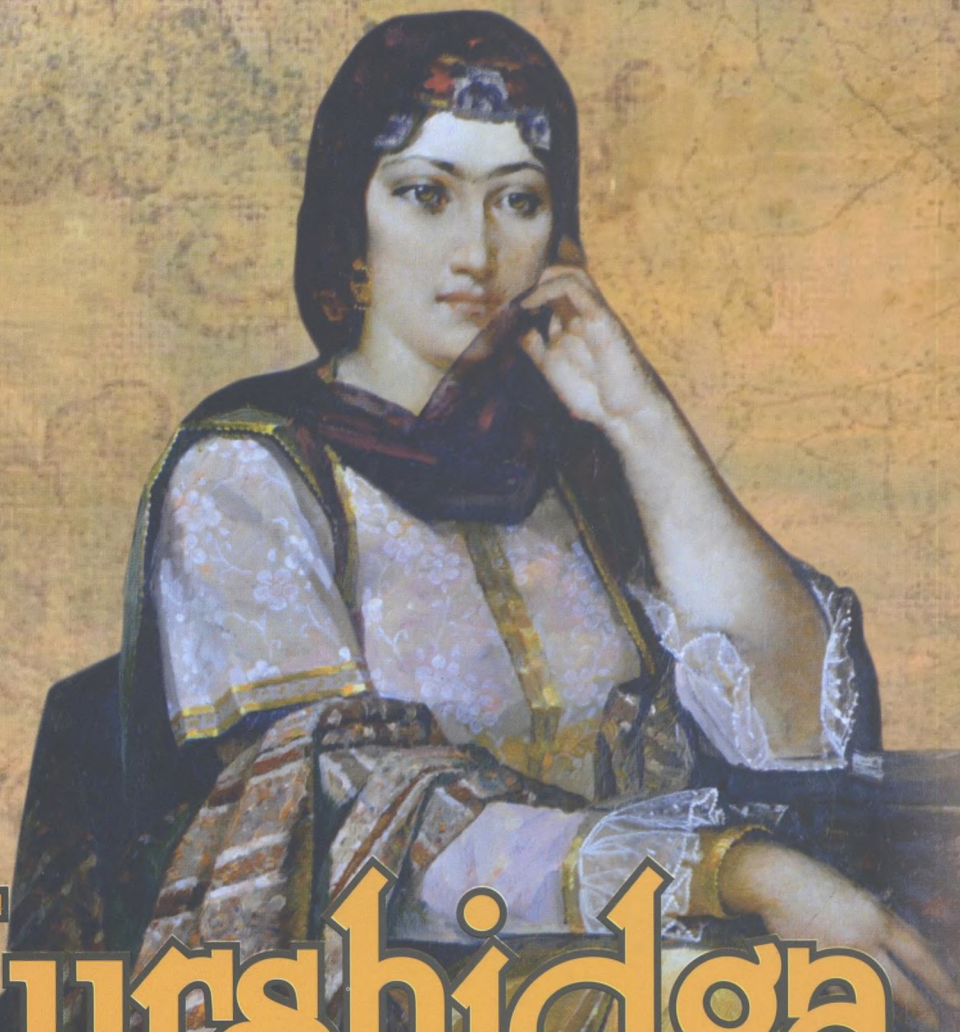

Xurshidbonu Notavon

Xurshidga
yetar boshim

821.512.162-1
№ 81

Xurshidbonu Notavon

Xurshidga
yetar boshim

Tanlangan asarlari

Toshkent – 2022

Abdulla Qodiriy nomidagi

viloyat AKM

INV № 2023/32-6B

***Kitob O'zbekistondagi Haydar Aliyev nomidagi
Ozarbayjon Madaniyat Markazi loyihasi asosida chop etildi.***

Loyiha rahbari:

Samir ABBASOV
*O'zbekistondagi Haydar Aliyev nomidagi
Ozarbayjon Madaniyat Markazi rahbari,
faxriy madaniyat xodimi*

Ilmiy maslahatchi va so'zboshi muallifi:

Rafael HUSAYNOV
akademik

Tarjimon:

Shahlo QOSIMOVA
Ozarbayjon Yozuvchilar Birligi faxriy a'zosi

Muharrirlar:

Gulbahor ASHUROVA
filologiya elmlari nomzadi, dotsent

Karimulla MAMAD-ZADA
filologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori

Nashrga mas'ul:

Nodir Alimirzayev

Xurshidbonu Notavon. "Xurshidga yetar boshim". Tanlangan asarlari. O'zbek tiliga tarjima.
Toshkent, "NUSXA", 2022, 120 sahifa

Kitob Nizomiy Ganjaviy nomidagi Milliy Ozarbayjon adabiyoti muzeyida nashrga tayyorlangan.

XIX asrning atoqli Ozarbayjon shoirasi Xurshidbonu Notavon ko'p qirrali iste'dodga ega bo'lib, she'riyati bilan birga mohir musavvir, o'z davri madaniyatining homiysi sifatida shuhrat qozongan. So'nggi Qorabog' xonining qizi Xurshidbonu begim tomonidan Shushada uyushtirilgan Majlisi uns She'riy majlisi o'sha paytlarda nafaqat Ozarbayjonda, balki Yaqin va O'rta Sharqda ham tanilgan. Notavonning she'rlari bir qator Sharq va G'arb tillariga tarjima qilingan va u haqida bir sira badiiy asarlar yaratilgan. Xurshidbonu Notavon merosi bu kitobda ilk bor keng hajmda badiiy tarjimada o'zbek kitobxonlariga taqdim etilmoqda.

ISBN 978-9952-8452-6-6

© O'zbekistondagi Haydar Aliyev nomidagi Ozarbayjon Madaniyat Markazi, 2022

*Kitab Özbəkistandakı Heydər Əliyev adına Azərbaycan
Mədəniyyət Mərkəzinin layihəsi çərçivəsində nəşr edilmişdir*

Layihə rəhbəri:

Samir ABBASOV

*Özbəkistandakı Heydər Əliyev adına Azərbaycan
Mədəniyyət Mərkəzinin direktoru
Fəxri mədəniyyət işçisi*

Elmi məsləhətçi və önsözün müəllifi:

Rafael HÜSEYNOV

akademik

Özbək dilinə tərcümə edən:

Şəhla QASIMOVA

Azərbaycan Yazıçılar Birliyinin üzvü

Redaktorlar:

Gülbahar AŞUROVA

filologiya elmləri namizədi, dossent;

Kərimulla Məmməd-Zadə

filologiya üzrə fəlsəfə doktoru

Nəşrə məsul:

Nadir ƏLMİRZƏYEV

Xurşidbanu Natəvan. “Günəşə çatar başım” seçilmiş əsərləri. Daşkənd, “NÜSXƏ”, 2022, 120 səhifə

Kitab Nizami Gəncəvi adına Milli Azərbaycan ədəbiyyatı muzeyində
dizayn edilərək çapa hazırlanmışdır.

XIX əsrin görkəmli Azərbaycan şairəsi Xurşidbanu Natəvan çoxcəhətli istedad sahibi olmuş, şairliyi ilə yanaşı həm də mahir rəssam kimi tanınmış, dövrünün mədəniyyət hamisi kimi şöhrət tapmışdır. Qarabağın son xanının qızı olan Xurşidbanu bəyimin Şuşada təşkil etdiyi “Məclis-i üns” adlı şeir məclisi həmin dövrdə yalnız Azərbaycanda deyil, Yaxın-Orta Şərqdə də tanınmışdır. Natəvanın şeirləri bir sıra Şərq və Qərb dillərinə tərcümə edilmiş, onun haqqında bir sıra bədii əsərlər yaranmışdır. Xurşidbanu Natəvanın irsi bu kitabda ilk dəfə geniş həcmdə bədii tərcümədə özbək oxuculara təqdim edilir.

ISBN 978-9952-8452-6-6

© Özbəkistandakı Heydər Əliyev adına Azərbaycan Mədəniyyət Mərkəzi

QUYOSH XONIMNING RO'YOBGA CHIQQAN ORZUSI

Tarixning barcha davrlarida va butun jahonda ayol va go'zallik she'riyatning asosiy mavzusi bo'lgan. Ammo shu bilan birga dunyoning barcha xalqlari orasida va bari zamonlarda ayolning adabiy dunyoda paydo bo'lishi hamisha kam yuz bergan hodisadir. Agar biz mutanosiblikni olsak, unda har bir xalq o'z tarixi davomida yuzlab shoir va yozuvchilariga ega bo'lgan bo'lsa, ular orasida ayollar soni barmoqlar bilan sanash qadar ozchilikni tashkil etadi.

Ozarbayjonda esa turli asrlarda nafaqat vatanida, balki sarhad ortida ham tanilgan, tan olingan va sevilgan ko'plab ayol so'z ustalari bo'lgan. XII asrda daho Nizomiy hazratlari yashab ijod etgan Ganjada uning yoshi ulug' zamondoshi Mahsatiy ham qalam tebratardi. Mahsatiy esa yolg'iz emasdi. Va bu ham jahon adabiyotining nodir va g'ururbaxsh voqealaridan biridirki, to'qqiz asr avval Ozarbayjonda, Ganjada Mahsatiy boshchiligidagi shoirlar to'plami bo'lganligi va XIII asrning birinchi yarmidan yodgor bo'lgan "Nuzhat al-majolis" qo'lyozmasi tufayli ulardan kamida oltitasining nomini bilamiz va ularning she'rlari bizga yetib kelgan.

"Mahsatiy" so'zi "oy xonim" degan ma'noni anglatadi.

XIX asrda Ozarbayjonda she'riyat ufqida yana bir go'zallik porladi – Xon qizi Xurshidbonu Notavon. Bu shoironing haqiqiy ismi "Xurshidbonu" bo'lib, "Quyosh xonim" (Oftob xonim, Oftob boyim) degan ma'noni bildiradi.

Darhaqiqat, Xurshidbonu begim "ojiz", "behol" degan ma'noni anglatuvchi "Notavon" taxallusi bilan she'r yozgan bo'lsa-da, u Ozarbayjon va Qorabog'ning ijtimoiy-siyosiy va madaniy hayotida alohida o'rin tutgan kuchli ayol, o'z ismiga monand yorqin shaxs bo'lgan.

1928-yilda nashr etilgan bu kitob Hanafiy Zeynalli tomonidan tayyorlangan. Yigirmanchi asrning boshlarida Ozarbayjon madaniyatining asoschilaridan biri bo'lgan taniqli yozuvchi, 1937-yilda ushbu kitob nashr etilganidan to'qqiz yil o'tgach, Hanafiy Zeynalli habsga olingan va o'sha yili "xalq dushmani" tamg'asi bilan otib tashlangan. Bu qora dog'ni Hanafiy Zeynallilar – "xalq dushmani" deb tamg'alangan o'sha buyuk vatanparvarlar ismlaridan o'chirib tashlash uchun ko'p yillar kerak bo'ladi. Ularning nomlari ham, imzosi bilan chop etilgan kitoblari ham o'n to'qqiz yil mahbuslikka mahkum etiladi. Hatto u nomlar bitilgan kitoblarning ham naq o'n to'qqiz yil – avf davrigacha eshik va derazalari yopiq qoladi.

1832 – 1897-yillarda yashagan Xurshidbonu begimning adabiy merosi XX asrda ilk bor 1928-yilda to'plam shaklida nashr etilgan. Bundan oldin Notavonning she'rlari xonandalar qo'shiqlarida, alohida qo'lyozmalarda va to'plamlar sahifalarida avloddan avlodga o'tib kelgan.

1937-yilda sovet siyosiy qatag'onlari qurboni bo'lgan qimmatli adabiyotshunos Hanafiy Zeynalli tayyorlagan, 1928 yilda nashr etilgan bu kitobning boshida Xurshidbonu begimning fotosurati ham berilgan edi. U rasmdan bizga go'zal chehrali dilbar ozarbayjon ayolining chehrasi boqadi. Bu go'zallik va nafislik Notavonning barcha she'rlarida sezilib turadi.

Haqiqiy she'riyat har doim bir oz sehrdir. Va bu sehrning bir tomoni qon bilan bog'liq. Agar kimda tajriba, o'qish, o'rganishdan emas, balki fitratdan keladigan she'riy iste'dod bo'lsa, demak bu avlodda qachonlardir dunyoni shoir ko'zi bilan ko'ra bilganlar albatta bo'lgan. Har bir yangi shoir o'z qonidagi, bu naslining kechagi kunidagi boshqa bir shoirning aks-sadosi demakdir. Xurshidbonu esa mutlaq shoir bo'lishi kerak edi. U shoir bo'lmasa va shoirlar qatoriga qo'shilmasa-da, albatta she'r yozgan bo'lardi. U dunyoga bo'lgan qarashlarini, his-tuyg'ularini, fikrlarini albat she'rlarga aylantirgan bo'lardi. Chunki bu avlodda ham ota, ham ona tomonidan necha-necha shoir bor edi. Xurshidbonuning tog'alari Kalbali xon Musohib va Fatali xon Xodiy shoir edilar. Xurshidbonuning ammalari Og'obegim og'o Og'oboji va Gavhar og'o ham shoir bo'lganlar. Xurshidbonu Notavonning amakisi Abulfat Xon Tutiy shoir edi. Xurshidbonu Notavonning amakivachchasi Jafargulu xon Navo ham shoir bo'lgan. Va bu avloddan butun Ozarbayjon biladigan yana bir shoir bor – Qosim bek Zokir. Shu boisdan tug'ilgan paytidan boshlab she'riyat Xurshidbonuning jonida, qonida edi. Ammo Xurshidbonu Notavon so'nggi Qorabog' xonining qizi va merosxo'ri sifatida ko'proq hokimiyat ishlariga bog'lansa-da, u she'riyatni tark etmadi. U hamisha qalamga, she'riyatga, shoirlikka, musiqaga oshno bo'ldi. Jamiyat uchun boshqa barcha foydali, zarur ishlarni uddasidan chiqar ekan, u doimo shoirligicha qoldi va o'sha boshqa ishlarning har birida ham shoironalikni hamisha namoyon etdi.

***Yo rabbiy! Ushshoqni nechun yaratding?!
Uni ishq o'tida kuydirib yoqding.***

Bu she'rlar yodda qolmagan, tanilmagan Ozarbayjon shoirasi – Badirjahon og'o qalamiga mansub. Badirjahon og'o qaysi farzandini Ozarbayjonga baxsh etganini bilgach, uni darhol taniysiz. Badirjahon begim Xurshidbonu Notavonning onasidir. Tabiiyki, har bir ona bolasini ko'krak suti bilan boqadi. Lekin shu bilan birga Badirjahon begim farzandiga – Xurshidbonusiga she'riyat sharbatini ham ichirgan. Shuning uchun ham Xurshidbonuning yo'li albatta shoirlik sari yo'nalishi kerak edi. Badirjahon begim Ganja hokimi Javod xonning evarasi, Ziyod xonning nabirasi Ug'urlu xonning qizi edi. Uni Qorabog'ning so'nggi xoni Mehdigulu xon Javanshirga uzatadilar. Va Xurshidbonuning yo'lga Badirjahon begim roppa-rosa yigirma besh yil ko'z

tutadi. U yigirma besh yil davomida farzand orzusida yashaydi va nihoyat 1832-yilda tole unga kulib boqadi – Xurshidbonusi dunyoga keladi. Badirjahon begim xon qizi edi, zodagon oilada o'sgan, tabiiyki, o'qimishli, mukammal ta'lim olgan edi. Badirjahon begimning nomi Aleksandr Dyumaning 1861-yilda nashr qilingan "Kavkaz" kitobida ham qayd etilgan. 1858-yilda Bokuda tarixga kiradigan mashhur uchrashuv bo'lib o'tadi. Bu yerga kelgan Aleksandr Dyuma uni hayratda qoldirgan bir ozarbayjon oilasi bilan uchrashadi. Uchrashuvda Badirjahon begim, uning qizi Xurshidbonu Notavon va Xurshidbonuning umr yo'ldoshi knyaz Xasay xon Usmiyev, ularning farzandlari – Mehdigulu xon va Xonbeka xonim hozir bo'lishadi. Bu uchrashuv taassurotlari esa, ayniqsa, Badirjahon xonim, Xurshidbonu xonimning aslzodalarga xos kiboriy suhbatlaridan Aleksandr Dyuma hayron qoladi va hayratidan bo'lsa kerak, bu uchrashuv haqidagi satrlarni "Kavkaz" kitobiga bitadi.

Shushaning markazida minoralari baland masjid bor. Shushaning ramzlaridan hisoblangan minoralar, Shushaning ramzilaridan hisoblangan masjid Gavhar og'o masjidadir. O'sha paytda bu masjidni Xurshidbonu Notavonning ammasi Gavhar og'o qurdirgan. Gavhar og'o o'z avlodining ko'plab vakillari singari latif she'rlar yozgan. Shuningdek, Gavhar og'o ham adabiyot homiysi edi. U o'zi qurgan masjiddagi hujralardan birini madrasa uchun ajratgandi.. U yerda dars o'tilardi. Ammo bu hujra bo'sh qolgan soatlarda Mir Muhsin Navvob boshchiligidagi "Majlisi-faramushon" nomli she'riy majlis a'zolari o'sha yerga to'planishardi.

Bu naslning Xurshidbonudan oldin va Notavondan keyingi bir necha vakillari faqat ko'ngillarini ovutish uchun she'r yozgan bo'lsalar, Xurshidbonu Notavon uchun shoirlik amalga, maqsadga aylandi. Shoirlari ko'p bo'lgan shajaradan tug'ilgan Xurshidbonu Notavon ham bu naslga o'zi dunyoga keltirgan bolalarni baxsh etib, shajaraning shoirlar sirasini bir oz zichlashtirdi. Xurshidbonu Notavonning ham shoirlik shajarasiga, ham butun Ozarbayjon adabiyotiga taqdim etgan eng ishonchli yodgorlari uning o'z she'rlaridir – qalamidan chiqqan, yuragidan oqib kelgan, tafakkuridan qanot yozgan she'rlari.

*Tarki gulzor etmisham, bulbul kabi man, ey raqib,
Oqibat bir go'sha ichra kelmisham afg'ona man.*

*Ishq ruxsorida bir dam vasli-la shod bo'lmadim,
Har tarafsoldim nazar, tushdim ajab hijrona man.*

Bu muattar isli, gulu chechaklarning ming bir alvon tusi singgan misralarki, hamisha Xurshidbonu xonimni notavon emas, balki tavona, ya'ni kuchli qiladi va uni doimo qalbimizga nihoyatda yaqin tutadi.

*Ey guli savsan, seni bir notavon yulmish magar?
Bir mohi oliy maqoma bandivon qilmish magar?*

*Bu qadar lutfu nazokatkim sening husningdadir,
Lutfu tob ila seni ul Notavon solmish magar?*

Quyosh xonim – Xurshidbonu Notavon ko'p asrlar ilgari qalamdoshlari boshlagan buyuk she'riy yo'lni kelajakda muvaffaqiyatli davom ettirish maqsadida butun umri davomida intildi, yozdi, yaratdi. U faqatgina o'zi yozgan, yaratganlari bilan emas, balki bu yo'lni davom etishi uchun atrofida kuchli qalamlar bo'lishida ham sa'y-harakatlar qildi. U "Majlisi-uns" deb nomlangan she'riyat va musiqa to'garagini yaratdi, o'sha davrning buyuk zakovat va ilhom sohiblariga namoyish etdi, XIX asrda Qorabog'da va butun Ozarbayjonda adabiy hayot qaynagan bo'lsa, buning asosiy sababchilaridan biri Xurshidbonu Notavon edi. Chunki o't yoqqanlarning soni nechog'lik ko'p bo'lsa, o'choq shunchalar yonaveradi. O'choq o't yoqqanlarning soni, unga dillarini bag'ishlaganlarning ishq cheksiz bo'lganida yanada gurillab yonadi va uning nuri, uning tafti kelgusidagi olis tonglarga ham yetib boradi.

U to'yning aks-sadolari o'sha paytda nafaqat Qorabog'da, balki butun Ozarbayjonda tarqaldi. Bu to'yning hikoyasi bir dostonga arziydigan darajada keng. Ushbu to'y 1878 yilda bo'lib o'tgan va butun Ozarbayjon bo'ylab dong taratgan bu to'yning aslida 1878 yilga qadar qiziqarli muqaddimasi bor.

1870-yillar boshlanayotgandi. Har doimgidek Shushadagi hayot madaniyat, musiqa bilan to'la bo'lib, Mirza Rahim Fano Shushaning mashhur ziyolilaridan biri edi. Mirza Rahim Fano fors, arab, rus tillarini yaxshi bilar, ona tilida go'zal she'rlar yozardi. U tez-tez uchrashib turadigan kishilardan biri Hoji Abbas og'a edi. Hoji Abbas og'a ham qalami sohibi edi, so'z xaridori edi. Hoji Abbas og'aning bozor mahallasidagi ikki qavatli xonadonida do'stlar tez-tez yig'ilishardi.

Mirza Rahim Fano davlat xizmatini tark etib, Xon qizining yoniga, Xurshidbonuga xo'jalik ishlarini bajarish uchun keladi. Aynan Mirza Rahim Fanoning Xurshidbonu dargohiga yaqin bo'lishi ertangi kunning butun Ozarbayjonga tanilgan eng mashhur she'riy majlislaridan biri – "Majlisi-uns"ning yaralishiga olib keladi. Hoji Abbas og'aning xonadoniga to'planganlardan ikki-uch barobar ko'p odam Mirza Rahim Fano rahbarligida Xurshidbonu atrofida yig'ila boshlashadi. O'sha paytda Ozarbayjonning to'rt tomonida adabiy yig'inlar birin-ketin paydo bo'ldi. "Baytus-safo" Shamaxida, Absheronda – Bokuda "Majma ush-shuaro" ning shuhrati har tarafga tarqaldi. Lankaronda "Fovjul-fusaho" atrofida ko'plab shoir va musiqachilar to'planishgan. Naxchivondagi "Anjumani-shuaro", Ganjada, Tiflida "Devoni-hikmat" bir-biridan kuchli yig'inlar bo'lib, har bir yig'in atrofida bir-biridan o'zgan qalam sohiblari bor edi.

1872 yilda "Majlisi-uns" bu qatorga qo'shildi. "Majlisi-uns"ni Xurshidbonu xonim boshqarardi. Aslida majlis kotibi Mirza Rahim Fano bo'lib, uning oqsoqoli va maslahatchisi kekxa shoir Mirza Sodiq Piron edi.

1872-yilgacha – majlis faoliyati boshlangunga qadar Xurshidbonu xonim she'rlar bitgan bo'lsa-da, lekin hali "Notavon" emasdi. "Majlisi-uns"ning dastlabki majlislaridan birida Xurshidbon xonimga "Notavon" she'riy taxallusini berishga qaror qilindi.

Tez orada esa "Majlisi-uns" ta'siri to'liqinida Qorabog'da – Shushada yana bir she'riy to'plam – Mir Muhsin Navvob boshchiligida "Majlisi-faramushon" yaratiladi. Aslida "Majlisi-faramushon" ham, "Majlisi-uns" ham o'zaro inoq, orasidan qil o'tmasdi, ishtirokchilar ham shu majlislarda birgalikda qatnashishardi. Lekin ular faqat bu bilangina kifoyalanmasdi. Mashhur Shirvon shoirlari ko'pincha Shamaxidan – "Bayt us-safo"dan "Majlisi-uns" ga, "Majlisi-faramushon"ga tez-tez mehmonga kelishar va aytishuvlar bshlanib ketardi. Har bir majlis she'rga, san'at musobaqasiga aylanardi. Ammo bu uchrashuvlarning go'zalligi, o'ziga xosligi shunda ediki, ularda nafaqat she'rlar yangrardi. O'sha davrning ko'plab taniqli musiqachilari ushbu majlislariga tez-tez yig'ilishgan. Kekxa tor ustasi Qurbon Pirimov chalgan kuy yodgor bo'lib qolgan. U o'zi ko'rganlari, bolaligida, yoshligida bevosita kuzatganlari va boshqalardan eshitganlari haqida naql etganlari o'sha yozuvda qolgan. Uning aytishicha, "Majlisi uns"ning muntazam mehmonlari orasida hozirgi zamon Ozarbayjon torining otasi hisoblangan Mirza Sodiq Asad o'g'li – Sodiqjon ham bo'lgan. Mashadi Isa, Hoji Husu, Mulla Vali bu yig'inlarni ko'pincha o'zlarining yoqimli ovozlari bilan bezar edilar.

Jabbor Qoryog'dio'g'li ham "Majlisi-uns", ham "Majlisi-faramushon"ning doimiy mehmonlari qatorida edi va Notavon g'azallari ko'pincha Jabbor Qoryog'dio'g'li tomonidan ijro etilardi. U boshqalarning she'rlaridan ham kuylagan, lekin eng avvaloNotavon g'azallarini afzal ko'rgan.

1878 yilga kelib Xurshidbonu Notavon boshchiligidagi "Majlisi-uns" Ozarbayjon she'riy va musiqiy to'plamlarining yetakchisi maqomida edi. Xuddi shu yili Dunay armiyasida xizmat qilgan to'ng'ich o'g'li Mehdigulu Xon ta'tilga Shushaga keladi. Ta'tilga kelgani bejiz emasdi. U uzoq kutilgan to'yini o'tkazish uchun kelgandi.

Va xon qizi, shoira Notavon, sevikli o'g'li uchun to'liq 40 kun va 40 kecha uchun to'y tashkil qiladi. Siz bu to'yni tasavvur qiling. Qorabog'ning, Shushaning mashhur xonandalari, sozandalari o'z o'rinlarida. Ammo ularning do'stlari, tanishlari, Notavon xonimni hurmat qiladigan san'at ahli Ozarbayjonning to'rt tomonidan – Shamaxi, Absheron, Guba, Lankaron, Naxchivondan tashrif buyurishgan. Qirq kun davom etgan bu to'yning har oqshomida necha-necha xonanda kuch sinashardi. Aytishlaricha, keyinchalik Ozarbayjonda mashhur bo'ladigan qancha tasniflar, qancha qo'shiqlar aynan o'sha qirq kunlik to'y davomida yaratilgan. Ushbu to'y Ozarbayjonning madaniyai tarixida (faqat Ozarbayjonmi?) qirq kun davom etagan musiqqa festivali kabi noyob san'at voqeasidir.

XIX asrni Ozarbayjon uchun "oltin davr" – bir-biridan kuchli qalam sohiblari, tafakkurli odamlarning ko'pligi jihatidan eng muvaffaqiyatli davrlardan biri deb hisoblagan Firidunbek Kocharli, albatta, haq edi. Mir Muhsin Navvob o'sha bahrali davrda xalqimizga taqdim etilgan eng nodir siymolardan biri edi. Mir Muhsin Navvobdan yigirmadan ortiq asar saqlanib qolgan. Ulardan bir qismi uning badiiy asarlaridir.

Fors tilidagi "Devon"i, turk tilidagi "Devon"i, hamda "Nasihatnima"si, shuningdek, "Nuru-l-anvor", "Mazlumno-ma" nomli asarlari saqlanib qolgan. Uning musiqa ilmiga bag'ishlangan "Vuzuhu-l-arg'am" asari ham bor. Bir-biridan qimmatbaho asarlar va ularning hech biri eskirmaydi. Bu asarlarning har biri XIX asrning ikkinchi yarmi, XX asrning boshlarida yozilgan va taqdim etilgan vaqtlarda o'z foydasini berdi, ammo eskirmadi, bugungi kunda ham o'z qadrini saqlab qoldi, bugun ham xalqimizga foyda keltirmoqda. Mir Muhsin Navvobdan ko'p hikmat qolgan, bu beqiyos qobiliyat egasidan xotira bo'lib qolgan asarlardan biri "Tazkirai Navvob"dir. Bu asar XIX asr adabiy muhitimizga nur sochayotgan chiroqqa o'xshaydi. "Tazkirai Navvob"da Xurshidbonu Notavonga bag'ishlangan sahifalar ham bor. Boshqa shoirlarga bag'ishlangan har bir bo'lim boshida Mir Muhsin Navvob shunchaki o'sha shoirning, qalam sohibining ismini, sharifini yozadi, she'riy taxallusini qayd etadi. Biroq, Notavon ismining boshida u Notavonni shaxs sifatida tavsiflovchi va Mir Muhsin Navvobning unga bergan bahosi bo'lgan ikkita so'zdan foydalanadi. Notavon ismining boshida u shunday deb yozgan: "muhtaram va ulug'vor Notavon". Va darhol, ilk jumlaridan birida u "bu aziz menga katta yordam berdi" deya ta'kidlaydi. Ya'ni, Notavon ezgulik eshigini hamisha ochiq tutuvchi zot bo'lib, Mir Muhsin Navvobning o'zi ham shu yo'lning yo'lchisi edi. U boshqalarga yordam beradigan, suyanchiq bo'ladigan, mehribonlikni hamisha o'ziga shior qilgan inson edi. Ammo qarang, uning o'zi Notavonga yordami uchun, suyagani uchun qanday minnatdorchilik bildiriyapti. Mir Muhsin Navvob ilmning ko'p sohalarini yaxshi bilar, shoir, musiqashunos edi. Shu bilan birga juda mohir naqqosh, rassom edi. Tabiiyki, naqqosh, rassom bo'lgan Mir Muhsin Navvob Xurshidbonu Notavonga nafaqat shoir, balki rassom sifatida ham bergan baholarning ahamiyati tamoman boshqacha. "U juda komil va qobil rassom edi", deb yozadi u Notavonning rasmlari haqida. Bu yerda suhbat XIX asr haqida ketayotganini unutmash kerak. O'rta asrlardan – Sulton Muhammad vaqtlaridan to XIX asrgacha bizning qator-qator miniatyura rassomlarimiz bor edi.

Ularning ko'pchiligining ismi va imzosi yaqin Sharq va O'rta Sharqda tanilgan, hozir ham ular tanilmoqda, eng yuksak rassomlar hisoblanadi. Biroq, biz ular orasida ayol rassom ismini uchratmaymiz va Xurshidbonu Notavonning ushbu millatga, bizning san'at tariximizga yana bir xizmatlari shundaki, u bir ayol sifatida o'z nomini bizning rassomlik tariximizga muhrlagan. Mir Muhsin Navvob kabi professional san'atkor ham uni "komil va qobil rassom" deya baholagan. Ammo Mir Muhsin Navvobning bu kamtar yozuvlari ichida Xurshidbonu Notavonga bergan baholaridan biri ko'nglimga yaqinroq. Uning she'riyati haqida so'zlab, tashqi go'zalligi haqida

Abdulla Qodiriy nomidagi
viloyat AKM
INV No 2023/52 68

shunday deydi: "u juda go'zal, benuqson jamolga ega edi". U odamlarga ko'rsatgan saxiyligi haqida so'z ochadi, qilgan xayriya ishlarini birma-bir sanab chiqadi. Va go'yo ushbu matnda boshqa ta'riflar bilan ozgina uyg'un bo'lmagan, ammo nishonni to'ppa-to'g'ri olgan bir jumla mavjud. Uning yozishicha, "ayollarga xos bo'lgan ishlarda juda mohir edi." Ya'ni, Xurshidbonu Notavon ismining yonida "xon" so'zi bor edi, u xonning oilasining vakili edi, xon oilasiga bosh edi. Tabiiyki, uning xizmatida qancha odam turardi. Ovqatini pishiradigan, kiyimlarini tikadigan, uyini tozalaydigan ham bor yedi. Ya'ni, Notavonning "ayollarga xos ishlarda juda mohir edi", deb yozgan nozik fikrli Mir Muhsin Navvob buni tasodifan ta'kidlamagan. Notavon ayol edi, qo'lida igna ham tuta olar, kashta tikardi. Balki u kabi imkoniyatlari, xizmatida bir qator xizmatchilari bor boshqa bir zodagon oiladan bo'lgan inson bu ishni o'ziga ravo ko'rmasdi. Ammo Xurshidbonu Notavon bu ishlarni qilardi. Shuningdek, u kiyim-kechak tikdi, kashta tikdi, uy ishlarini qildi va ovqat pishirdi. Ya'ni, u o'zini oddiy odamdek tutardi. U hech qachon o'zini mulkida ishlagan, xizmatida bo'lganlardan ustun qo'ymagan. U ular bilan barobar ishladi, hatto ba'zi maqomlarda ularning qanchasidan ustun ekanligini qilgan ishlari bilan isbot qildi.

Mir Muhsin Navvob bu asari – "Tazkirai-Navvob"da Xurshidbonu Notavonning forsiyda va ona tilida yozilgan she'rlaridan namunalar keltiradi. Ushbu g'azallardan birida ushbu bayt ham mavjud: "ne yaxshi kunlar edikim, sen bilan munis edim. Misra Notavonga mansub. Ammo Navvob Notavonga bag'ishlangan sahifalarda bu satr ham Navvobning o'z so'zlari kabi yangraydi: "Ne yaxshi kunlar edikim, sen bilan munis edim".

Darhaqiqat, bu ajoyib kunlar edi. Orif va solihlarning bir-biriga munis bo'lgan kunlar.

Xurshidbonu Notavon ilhomi jo'sh urgan inson edi. Nafaqat shoir, rassom, san'atkor bo'lgani uchun. Ilhom, she'riyat uning har bir harakatida namoyon edi. U nima qilsa ham jonu dili, g'ayrat-shijoati bilan qilar va shuning uchun ham bahrasi har doim barchani sevintirar edi.

Xurshidbonu Notavonning ixtiyorida o'n yetti qishloq bor edi. Tabiiyki, bu qishloqlardan daromad kelardi. Ammo bu unchalik ko'p yemas edi, oshib-toshib ketishga imkon yo'q edi. Butun Ozarbayjonda bunday qishloqlarga ega bo'lgan boshqa odamlar ham bor edi. Axir ularning ko'pchiligi Natavan qilganini qila olmagan. Notavon qo'lga kelgan boylikni oila ehtiyojlarini ta'minlaganidan qolgan qismini yana jamiyat manfaati uchun sarflardi. Va 1872 yilda u uzoq vaqtdan beri yuragida saqlab kelgan orzusini – Saribobo tepaligidan shaharga suv keltirishni amalga oshirishga kirishdi. Saribobo tepaligi Turshsuvdan Shushagacha bo'lgan yo'lning yon tomonida joylashgan edi. 1872-yilda ish boshlanib, Xurshidbonu xonim bu ishga eng yaxshi ustalarni, eng yaxshi muhandislarni, eng yaxshi ishchilarni jalb etdi. Ammo ish bu bilan bitmaydi. O'zi bu ustalar, muhandislar, ishchilar yoniga har kuni ot minib borardi. U yerda soatlab dalda berib, ruhlantirib, maqtab yurardi. Ularga hadyalar berardi. Ko'ryapsizmi, bu har bir ishda ilhom borligini anglatadi. Shuning uchun bir necha yil ichida bajarilishi kerak bo'lgan bu ish bir yarim yilda tugaydi. 1873 yilning kuzida suv yo'li ishlay boshladi va odamlar bundan

baxtiyor bo'lishdi. Ammo hammadan ko'ra baxtli Notavon xonimning o'zi edi. Shoirlar bu suv yo'lining ochilishiga atab she'rlar bitadilar. Shushaning suv ta'minoti kerakli darajaga yetganidan odamlar xursand edi. Lekin Xurshidbonu Notavonning qalbi bu bilan sovimaydi, tinchimaydi. Shuningdek, u Shushada alohida suv ombori, uning yonida hovuz, hammom va muzxona qurdiradi. O'sha davrning saqlanib qolgan qo'lyozmalarida aks etgan so'rovlarga ko'ra, Xurshidbonu Notavon ushbu suv quvuri qurilishiga yuz ming manat sarflagan. Yuz ming manat, ya'ni yuz ming oltin manat o'sha davr me'yorlari bo'yicha g'oyat katta mablag' edi. Suv yo'li ishga tushgach, Shushaning ko'rinishi oy sayin yanada go'zallashdi. Notavon o'z uyining g'arbiy tomonida katta bog' soldirdi. U yerga Qorabog'ning to'rt burchagidan eng yaxshi daraxtlarni keltirib ektirdi. Xurshidbonu xonim bu bog'ni yaxshi sug'orish uchun bir necha ariq torttirdi. Juda qisqa vaqtdan so'ng, u go'zallik timsoliga aylanib, Shusha aholisining sevimli dam olish maskaniga aylanadi. Mir Muhsin Navvob bu boqqa alohida she'r ham bag'ishlab, uni dunyodagi eng go'zal go'sha deb ataydi. Xurshidbonu Notavonning bu ajoyib amali odamlar xotirasida, ularning ko'nglida, tarix zarvaraqlarida uch so'z bilan boqiydir: "Xon qizi bulog'i".

Ha, Xurshidbonu Notavon xonim o'zining qisqa umri davomida har doim ham zohiriy, ham botiniy go'zalligi bilan, shuningdek, yaratgan asarlari va qilgan ishlari bilan go'zallik yaratishga bel bog'ladi.

Xurshidbonu xonim va knyaz Xasay Xon Usmiyev 1850-yilda turmushga qurdilar, ammo ularning farzandlari yo'q edi. Shuningdek, u ancha davolandi. Hatto Xurshidbonu xonim ushbu muolajalar va dorilar ta'siridan kasal ham bo'lib qoldi. Va unga Bokuga kelib, ziyoratqilishni maslahat berishadi. Chunki farzandi yo'q ayol Bibihaybat masjidiga kelib, nazr qilsa, Alloh farzandin beradi, degan aqida bor edi. 1854-yilda Xurshidbonu xonim eri Usmiyev bilan kelib, Bibihaybat masjidiga boradi. O'sha paytda, ya'ni 1854-yilda Boku markazidan Bibihaybat masjidiga hozirgidek yo'l yo'q edi. Hamma tomoni toshloq, qoyalar, faqat suv yo'li bilan – dengiz orqali qayiqda borish kerak edi.

Ziyoratiga borib, ahdlarini bayon etadilar va mo'jiza yuz beradi. Bir yil o'tgach, 1855 yilda Xurshidbonu Notavonning birinchi farzandi Mehdigulu Xon dunyoga keladi. Bu mavjud davolash usullarining ta'siri tufaylimi yoki ular haqiqatan ham ahd qilganlaridek muqaddas makon ular uchun yordamchi, suyanchiq bo'lgani uchun sodir bo'ldimikin. Bu savolga javobni faqat Alloh biladi. Har holda, bir farzand tug'iladi. Bir yil o'tgach ularning qizi Xonbeka tug'iladi. Va oila – knyaz Xasay Xon Usmiyev, Xurshidbonu Notavon xudo oldidagi va'dalarini bajarishlari kerak deb qaror qilishdi. Shahardan Bibihaybat masjidi tomon yo'l qurdiradilar.

Nur olib yuradigan odamlarning iqboli hamisha shunday bo'lib kelgan. Qanday ish qilishlaridan qat'i nazar, unda hamisha oliyhimmatlik, saxiylik bo'lgan. Va barchaga buning nafi tekkan.

Xurshidbonu xonim qizi Xonbekani Naxchivonlik Omon xonga uzatgan. Omon xon va Xonbeking farzandi, Notavonning nabirasi Akbar xon Naxchivanskiydan qimmatli bir yodgor

bizga yetib kelgan. Bu besh-olti sahifadan iborat qo'lyozmadir. Uning buvisi haqidagi xotiralari bitilgan. Ko'rgan-bilganlarini, shuningdek, yaqin qarindoshlaridan eshitganlarini yozgan. Ushbu besh-oltita sahifada bir kitobga sig'adigan mazmun bor va eng muhimi, bu Notavonning hayot yo'li haqidagi eng izlanishga arziydigan faktlardir. Ushbu qo'lyozmadagi bir jihat ayniqsa diqqatga sazovordir. Notavon xonim "Majlisi-uns"da, umuman shoirlar orasida bo'lganida, she'rlaringizda arabcha-forscha so'zlardan kamroq foydalaning, deya doim maslahat berganini yozadi. U, biz fors emas, balki turkmiz, dermish. Shuning uchun turk tilining go'zalligi she'rlaringizga yana ozgina shirinlik berishiga harakat qiling, der ekan.

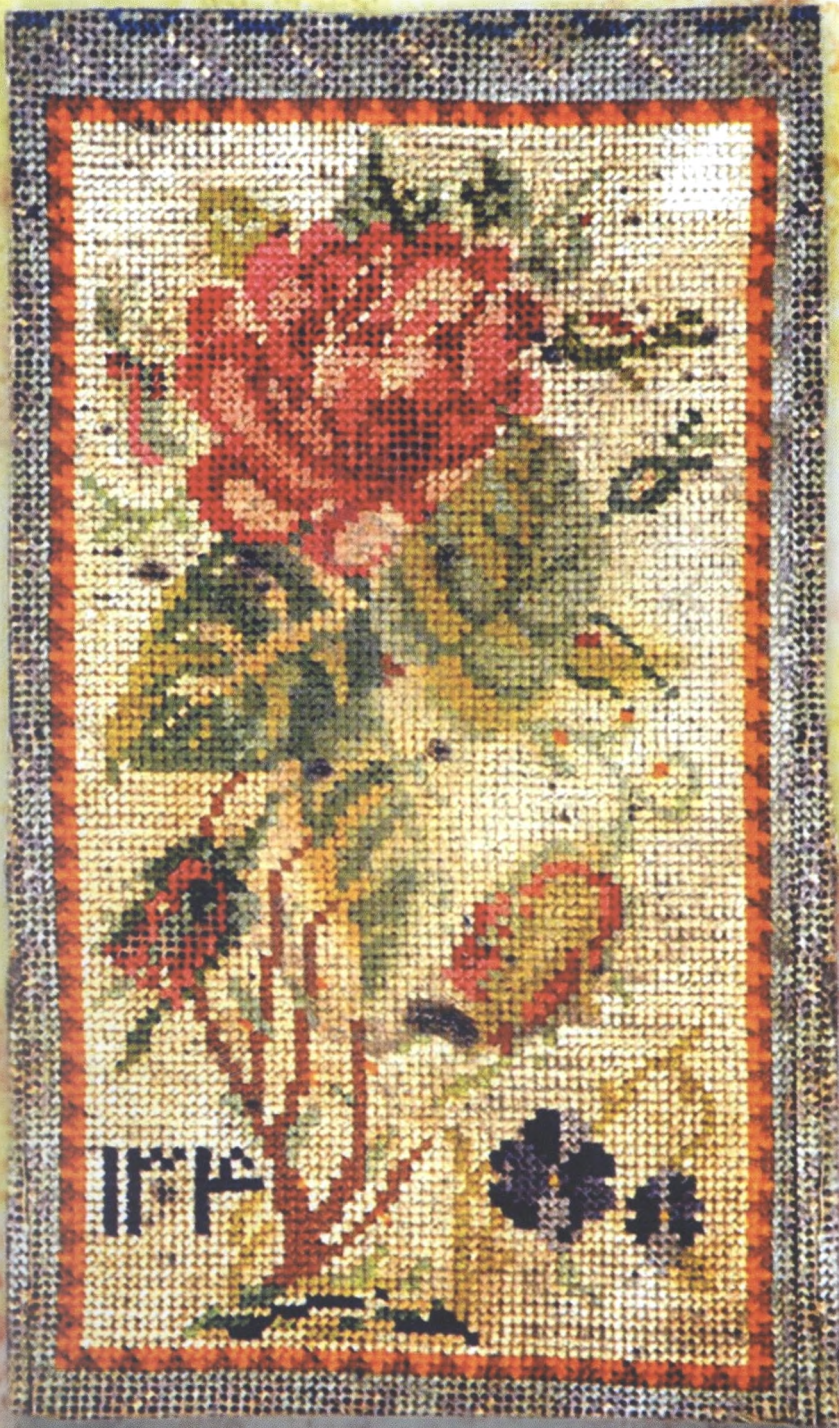
U intilgan bu lingvistik poklik Notavonning o'z she'rlarida ham bor va yanada ko'proq Notavonning o'zi ishtirok etadigan she'riy aytishuvlarda ko'rinadi. U aytishuvlarda bitta misrani, bitta baytni Notavon aytardi, so'ngra boshqa shoirlar navbat bilan bir misra, bir bayt qo'shardilar. Va ularning har biri o'zi yozgan misra lingvistik nuqtai nazardan sof, til nuqtai nazaridan yanada toza bo'lishiga harakat qilgan.

Notavonning yurti, xalqi va umuman san'at uchun eng muhim yutuqlaridan biri bu uning tilning pokligi uchun kurashidir.

Gullar va ayollar bir-biriga juda o'xshash. Ehtimol, tarix davomida deyarli barcha ayol shoirlar gullarga juda ishtiyoq bilan qarashganidandir. O'rta asrlardan – Mahsatiy Ganjaviydan boshlab Xurshidbonu Notavongacha – shoirlarimiz she'rlarida gullar o'rin olgan. Notavon xonimning ijodida gullar birinchi o'rinda turadi. Notavonning chinnigullar, binafsha, nastaringa bag'ishlangan ba'zi she'rlari o'z yo'liga, lekin uning boshqa barcha misralarida, baytlarida ham tez-tez ko'zga tashlanadigan gullar uning ba'zi matlablarini ifodalashda yordamchilarga aylanadi, ko'priki bo'ladi.

Shuningdek, Notavonning gullarga bo'lgan muhabbati yana bir qimmatbaho merosning vujudga kelishiga olib kelgan.

Bu Notavondan yodgor "Gul daftari"dir. Xon qizi 1886-yildan "Gul daftari"ni yurita boshlagan va bu ishni umrining oxirigacha davom ettirgan. Bu 227 betlik qo'lyozma. Daftardan Notavonning o'n uch g'azali ham joy olgan. Daftar boshidan oxirigacha ushbu g'azallarning o'ngu so'lida, suv bo'yog'i yoki qalam bilan chizgan rasmlardan iborat sahifalardir. Ushbu rasmlarning aksariyati gullardir. Notavonning gul she'rlarida bo'lgani kabi, bu rasmlarning har birida shoiraning nozik ruhi hukmronlik qiladi. Bulbul, chinnigul, parvona, gulsafsar, lola va boshqa necha-necha suratlar bu daftar sahifalarida bugungi kun insoniga Notavonning rangorang ko'ngil dunyosini namoyon etadi. Daftarning yupqa jun matodan yasalgan, rangli iplar va munchoqlar bilan naqshlangan muqovasida Notavon boshida nargiz va atirgullar chizib, milodiy 1886-yil sanasini, oxirida 1304-yil hijriy-qamariy sanasini yozgan. Notavon bu "Gul daftarini" Shushada - Qorabog'da yasay boshlagan. Ammo vaqti-vaqti bilan sayohatga chiqqanida ham bu daftar u bilan birga bo'lganga o'xshaydi. Gruziyadagi o'g'li Mehdigul xonni ko'rish uchun

borganida ham Notavon ushbu "Gul daftarini" o'zi bilan olib ketgan. Uning isboti sahifalarda abadiylashtirilgan. Tiflida esa Notavon Shayx San'on tog'ini, Muftahid bog'ini, Matex qal'asini, Kura qirg'og'ini ham tasvirlagan.

Xurshidbonu begim xon qizi edi. Qo'li ostida odamlar, qancha qishloq bor edi. Ammo uning o'zi ixtiyoriy tanlagan tobeligi, o'zi itoat etgan bir kuch bor ediki, u ham bo'lsa so'z va qalam!

Qudratli Xurshidbonu begim o'zini huzurida Notavon – quvvatsiz deb hisoblagan kuch – ko'ngil talotumlarining aks sadosi bo'lgan SO'Z bu ayolga hamisha madad bo'lib keldi. Umri davomida hayotining eng baxtli va eng kadarli damlarida ham so'zda panoq topdi, so'zdan taskin topdi, so'zdan kuch oldi, usiz o'tgan o'n yilliklarda ham vafodor so'z unga ko'ngil bergan Xurshidbonu Notavonga sadoqatini ko'rsatdi. Uning ismini, xotirasini doimo tirik saqlab turdi.

***Xurshidga yetar boshim agar chokaring bo'lsam,
Bu rutba ila olam aro faxr basimdir.***

Xurshidbonu begim agar u so'zga munosib banda bo'la olsa, uning iftixori dunyodagi eng katta boyligi ekanligiga ishondi. Xurshidbonu Notavon so'zga bo'lgan burchini ado etsa, boshim oftobga etadi, deya umid qildi.

Agar xonning qizi Xurshidbonu Notavonning o'zi va so'zi u bilan abadiy ayriliqdan so'ng asrlar o'tib ham quyosh kabi porlasa, bu shoiraning hayotdagi eng katta orzusi ushalganining tasdig'i emasmi?!

Rafael HUSAYNOV,
akademik

GÜNƏŞ XANIMIN GERÇƏYƏ DÖNMÜŞ ARZUSU

Tarixin bütün dövrlərində və dünyanın hər yerində qadın və gözəllik şeirin baş mövzusu olub. Amma yenə dünyanın bütün xalqlarında və bütün zamanlarda qadının ədəbi aləmdə görünməsi həmişə az rast gəlinən hadisə olub. Nisbətdə götürəndə hər xalqın bütün tarixi boyunca yüzlərlə şairi və nasiri olubsa, onların arasında qadınların miqdarı daim barmaqla sayılacaq qədər azdır.

Azərbaycanısa ən müxtəlif əsrlərdə yalnız Vətəndə deyil, sərhədlərdən kənarlarda da tanınan, etiraf edilən, sevilən qadın söz ustaları çox olub. XII yüzildə dahi Nizaminin yazıb-yaratdığı Gəncədə onun yaşca böyük müasiri Məhsəti də qələm çalırdı. Həm də Məhsəti tək deyildi. Bu da dünya ədəbiyyatının nadir və qürur duyulmalı olmuşların-dandır ki, doqquz əsr qabaq Azərbaycanda, Gəncədə Məhsətinin başçılıq etdiyi şairələr məclisi varmış və XIII əsrin birinci yarısından yadigar qalmış “Nüzhət əl-məcalis” əlyazması vasitəsilə onlardan azı altısının adını bilirik və şeirləri əlimizə yetişib.

“Məhsəti” sözünün mənası “Ay xanım” deməkdir.

XIX yüzildə isə Azərbaycanın şeir üfüqlərində bir başqa gözəl parlayırdı – Xan qızı Xurşidbanu Natəvan. Bu şairə xanımın əsl adı olan “Xurşidbanu”nun mənası isə “Günəş xanım” deməkdir.

Həqiqətən də Xurşidbanu bəyim gücsüz, taqətsiz mənası verən “Natəvan” təxəllüsü ilə şeirlər yazsa da, Azərbaycanın və Qarabağın oçağkı ictimai-siyasi və mədəni həyatında məxsusi yeri olan güclü bir qadınmış və adı kimi, nurlu bir şəxsiyyətmiş.

1928-ci ildə nəşr edilmiş bu kitabı Hənəfi Zeynallı hazırlamışdı. Görkəmli ədib, Azərbaycan mədəniyyətinin XX yüzilin başlanğıcındakı qurucularından biri. 1937-ci ildə, bu kitabın nəşrindən düz doqquz il sonra Hənəfi Zeynallı həbs edilir və elə həmin il də “xalq düşməni” damğası ilə güllələnir. Hənəfi Zeynallıların – “xalq düşməni” damğası vurulmuş o böyük vətənpərvərlərin adlarının üstündən o qara ləkənin silinməsi üçün uzun illər gərək olacaq.

Onların adları da və onların imzası ilə işıq üzü görmüş kitablar da on doqquz il dustaq olub qalacaq. O adların keçdiyi kitabların da qapıları, pəncərələri düz on doqquz il – bəraət fəslinə qədər qapalı qalacaq.

1832-1897-ci illər arası yaşamış Xurşidbanu bəyimin ədəbi irsi XX əsrdə ilk dəfə bir toplu halında 1928-ci ildə işıq üzü görüb. Ona qədər Natəvanın şeirləri xanəndələrin oxularında, ayrı-ayrı əlyazma və cümlələrin səhifələrində nəsil-nəsil ötürülürdü.

1937-ci ildə sovet siyasi repressiyalarının qurbanı olmuş qiymətli ədəbiyyatşünas Hənəfi Zeynallının hazırladığı o kitabın əvvəlində Xurşidbanu bəyimin fotosu da verilmişdi. O şəkildən bizə göyçək çöhrəli bir zərif Azərbaycan qadını baxır. Həmin gözəllik və zəriflik Natəvanın bütün şeirlərində hiss edilməkdədir.

Əsl şairlik həmişə həm də bir az sehrdir. Və o sehrin bir tərəfi qana bağlıdır. Əgər kimdəsə təcrübədən, oxumaqdan, öyrənməkdən deyil, məhz fitrətdən gələn şairlik istedadı varsa, demək, o nəsildə haçansa mütləq yazanlar olub, dünyanı şair gözü ilə görməyi bacaranlar mütləq varmış. Hər yeni şair qanın içərisindəki, bu nəslin dünənindəki hansısa başqa bir şairin əks-sədası deməkdir. Və Xurşidbanu gərək mütləq şair olaydı. Hətta şair olub şairlər cərgəsinə qoşulmasa da, mütləq şeirlər yazacaqdı. Dünyaya baxışlarını, duyğularını, düşüncələrini hökmən misralara çevirəcəkdi. Çünki ata tərəfdən də, ana sarıdan da sıra-sıra şairlər vardı bu nəslin içərisində. Xurşidbanunun dayıları Kəlbəli xan Müsahib və Fətəli xan Hadi şair idilər. Xurşidbanunun bibiləri Ağabəyim ağa Ağabacı və Gövhər ağa şair idilər. Xurşidbanu Natəvanın əmisi Əbülfət xan Tuti şair idi. Xurşidbanu Natəvanın əmisi oğlu Cəfərqulu xan Nəva da şair idi. Və həmin nəsildən daha bir şair də var ki, onu bütün Azərbaycan tanıyır – Qasım bəy Zakir. Beləcə, şairlik elə dünyaya gəlmiş andan Xurşidbanunun canında, qanında idi. Amma Xurşidbanu Natəvan Qarabağın son xanının qızı və varisi olaraq daha çox hakimiyyət işlərinə bağlansa da, yenə şairlikdən əl çəkmədi. Həmişə qələmin, şeirin, şairin, musiqinin yanında oldu. Bütün başqa faydalı, cəmiyyətə gərəkli işlərini görə-görə həmişə şair olaraq qaldı və həmin o digər işlərinin hər birində də şairanəlik hər zaman göründü.

Ya Rəbb! Üşşaqı neyçün yaratdın?!

Onu eşq oduna yandırıb yaxdın.

Bu misralar unudulmuş, bilinməyən bir Azərbaycan şairəsinin qələmindən çıxıb – Bədircahan bəyimin. Bədircahan bəyimin hansı övladı Azərbaycana bağışladığını bilincə onu dərhal tanıyacaqsınız. Bədircahan bəyim Xurşidbanu Natəvanın anasıdır. Təbii, hər ana balasına döşündən süd verir. Ancaq Bədircahan bəyim balasına – Xurşidbanusuna o ana südü ilə birgə həm də şeir şərbətini içizdirmişdi. Ona görə də Xurşidbanunun səmti şairlik sarı olmalı idi.

Bədircahan bəyim Gəncə hakimi Cavad xanın kötükəsi, Ziyad xanın nəvəsi Uğurlu xanın qızı idi. Onu Qarabağın son xanı Mehdiqulu xan Cavanşirə ərə verdilər. Və Xurşidbanunun yolunu Bədircahan bəyim düz iyirmi beş il gözlədi. Düz iyirmi beş il övlad həsrəti çəkdi və 1832-ci ildə tale onu sevindirdi – Xurşidbanusu dünyaya gəldi. Bədircahan bəyim xan qızı idi, kübar bir ailədə böyüyürdü, təbii ki, oxumuşdu, mükəmməl bir təhsil görmüşdü. Və Bədircahan bəyimin adı Aleksandr Dümanın 1861-ci ildə işıq üzü görmüş “Qafqaz” kitabında da çəkilir. 1858-ci ildə Bakıda tarixdə qalacaq məşhur bir görüş baş verir. Aleksandr Duma burada imiş və onu heyran qoyan bir azərbaycanlı ailəsi ilə görüşür. Bədircahan bəyim, Bədircahan bəyimin qızı Xurşidbanu Natəvan, Xurşidbanu Natəvanın əri knyaz Xasay xan Usmiyev və onların övladları – Mehdiqulu xan və Xanbikə xanım. Və bu görüşdən aldığı təəssürat, xüsusən Bədircahan xanımın, Xurşidbanu xanımın kübar söhbətləri Aleksandr Dümanı valeh edir və valeh olduğundandır ki, bu görüş haqqında sətirləri də həmin o “Qafqaz” kitabına əlavə edir.

Şuşanın mərkəzində məscid var, minarələri ucalır. Şuşanın rəmzlərindən sayılan minarələr, Şuşanın rəmzlərindən sayılan məscid – Gövhər ağa məscidi. Həmin məscidi zamanında Xurşidbanu Natəvanın bibisi Gövhər ağa tikdirmişdi. Gövhər ağa da, nəslinin bir çox təmsilçiləri kimi, lətif şeirlər yazardı. Ancaq Gövhər ağa həm də ədəbiyyat hamisi idi. Ucaltdığı o məsciddəki hücrələrdən birini ayırmışdı mədrəsə üçün. Orada dərs keçərdilər. Amma dərs keçilməyən saatlarda, həmin hücrənin boş olduğu vaxtlarda Mir Möhsün Nəvvabın rəhbərlik etdiyi “Məclisi-fəramuşan” adlı şeir məclisinin üzvləri orada toplaşardılar.

O nəslin Xurşidbanudan əvvəl və Natəvandan sonrakı neçə təmsilçisi sadəcə şeiri ürək ovutmaq, toxtamaq üçün yazırdısa, Xurşidbanu Natəvan üçün şairlik bir amal oldu, məqsəd oldu. Şairləri bol olan şəcərədən doğmuş Xurşidbanu Natəvan həmin nəslə özünün dünyaya gətirdiyi balaları da bağışladı və şəcərənin şairlər sırasını bir az da sıxlaşdırdı. Xurşidbanu Natəvanın öz şair şəcərəsinə də, bütün Azərbaycan ədəbiyyatına da bağışladığı ən etibarlı övladlar onun öz şeirləridir – öz qələmindən çıxmış, öz ürəyindən axıb gəlmiş, öz düşüncəsindən qanad açmış şeirlər.

Tərk-i gülzar etmişəm bülbül kimi mən, ey rəqib,

Aqibət bir guşə içrə gəlmişəm əfqanə mən.

Eşq rüxsarında bir dəm vəslilə şad olmadım,

Hər tərəf seyr eylədim, düşdüm acəb hicranə mən.

O gül-çiçək ətirli, gül-çiçəyinin min bir çalarının əlvanlığı çökmüş misralar ki, həmişə Xurşidbanu xanımı natəvan deyil, təvana – güclü edəcək və həmişə də onu bizim qəlbimizə lap yaxın tutacaq.

*Ey güli-susən, səni bir natəvan çəkmiş məgər?
Bir əhli-ali məqamə bəndivan çəkmiş məgər?*

*Bu qədər lütfü nəzakət kim, sənin hüsnündədir,
Lütfi-təbilə səni ol Natəvan çəkmiş məgər?*

Günəş xanım – Xurşidbanu Natəvan əsrlər öncə qələm qardaşları, qələm bacılarının başladığı böyük şeir yolu gələcəklər içərisində də uğurla davam etsin deyər ömrü boyu çalışdı, yazdı, yaratdı. Yalnız öz yazdıqları, yaratdıqları ilə deyil, həmin yolun davam etməsi üçün ətrafında güclü qələmlərin olması səmtində də söylər göstərdi. “Məclis-i üns” adlı şeir və musiqi yığnağı yaratdı, dövrün ən zəka və ilham sahiblərinə göstərdi və XIX yüzildə Qarabağda da, bütün Azərbaycan boyu da ədəbi həyat bunca qaynar oldusa, bunun əsas səbəbkarlarından biri də elə Xurşidbanu Natəvan idi. Çünki ocaq ocağa od qoyanların sayı çox olduqca yanır. Ocaq ocağa od qoyanların, ocağa ürəklərini bağışlayanların eşqi çox olduqca daha gur yanır və onun işığı daha uzaq sabahlara da çatır.

O toyun əks-sədası o vaxt yalnız Qarabağda deyil, bütün Azərbaycan boyu yayılmışdı. O toyun hekayəti bir dastana sığacaq qədərdir. Həmin toy 1878-ci ildə baş vermişdi və bütün Azərbaycan boyu səsi-sorağı yayılan o toyun əslində 1878-ci ildən əvvəlki maraqlı bir müqəddiməsi var.

1870-ci illər başlanırdı. Həmişəki kimi, Şuşanın həyatı mədəniyyətlə, musiqi ilə qaynayırdı və Mirzə Rəhim Fəna Şuşanın tanınan ziyahlarından idi. Mirzə Rəhim Fəna farscanı, ərəbcəni, ruscanı yaxşı bilirdi, ana dilində gözəl şeirlər yazırdı. Tez-tez oturub-durduğu adamlardan biri Hacı Abbas Agah idi. Hacı Abbas Agahın da qələmi vardı, söz xiridarı idi. Və Hacı Abbas Agahın bazar məhəlləsindəki ikimərtəbəli mənzilində dostlar tez-tez toplaşardılar.

Mirzə Rəhim Fəna dövlət qulluğundan ayrılır və gəlir Xan qızının yanına, Xurşidbanunun təsərrüfat işlərini yerinə yetirməyə. Və elə Mirzə Rəhim Fənanın Xurşidbanu malikanəsinə yaxınlaşması səbəb olur ki, sabahın bütün Azərbaycanda tanınan ən məşhur şeir məclislərindən biri – “Məclisi-üns” yaranır. O adamlar ki, Hacı Abbas Agahın mənzilinə toplaşardılar, indi onlardan da iki-üç qat artığı Mirzə Rəhim Fənanın rəhbərliyi ilə Xurşidbanunun yanına yığılmağa üz qoyur. O çağlar ki, Azərbaycanın dörd bucağında bir-birinin ardınca ədəbi məclislər yaranırdı. Şamaxıda “Beytüs-səfa” fəaliyyətdə idi, Abşeronda – Bakıda “Məcmüəş-

şüəra”nın şöhrəti dörd bir yana yayılmışdı. Lənkəranda “Fövcül-füsəha”nın ətrafına çoxlu şairlər, musiqiçilər yığılırdı. Naxçıvanda “Əncüməni-şüəra”, Gəncədə, Tiflisdə “Divani-hikmət” – bir-birindən qüvvətli məclislər və hər məclisin də ətrafında bir-birindən üstün qələm sahibləri. Həmin sıraya 1872-ci ildə “Məclisi-üns” qovuşur. “Məclisi-üns”ə Xurşidbanu xanım rəhbərlik edirdi. Əslində məclisin katibi Mirzə Rəhim Fəna idi, ağsaqqalı, məsləhətçisi isə qocaman şair Mirzə Sadıq Piran.

1872-ci ilə – məclis fəaliyyətə başlayana qədər Xurşidbanu xanım şeirlər yazsa da, hələ “Natəvan” deyildi. Elə “Məclisi-üns”ün ilk yığıncaqlarından birində hamılıqla qəbul olunur ki, Xurşidbanu xanıma şairlik təxəllüsü olaraq “Natəvan” adı verilsin.

Və çox keçmir ki, “Məclis-i üns”ün təsiri, dalğası ilə Qarabağda – Şuşada daha bir şair məclisi yaranır: Mir Möhsün Nəvvabın rəhbərlik elədiyi “Məclisi-fəramuşan”. Əslində “Məclisi-fəramuşan” da, “Məclis-i üns” də bir-birinə qaynayıb-qarışır, oradakı iştirakçılar gah bu məclisə gəlirdilər, buradakılar ora gedirdilər. Amma yalnız onlarla da kifayətlənmirdi. Şamaxıdan – “Beytüs-səfa”dan “Məclisi- üns”ə, “Məclisi-fəramuşan”a tez-tez tanınmış Şirvan şairləri qonaq gələrdi və deyişmələr başlanardı. Hər məclis çevrilib olardı bir şeir, sənət yarışması. Amma bu məclislərin bir gözəlliyi, bir özəlliyi də ondan ibarət idi ki, orada yalnız şeirlər səslənmirdi. O çağın məşhur musiqiçilərinin əksəri tez-tez bu məclislərə toplaşardı. Qocaman tarzən Qurban Pirimovun bir səs yadigarı qalıb. Həm öz gördüklərini, uşaqlıq, gənclik çağlarında bilavasitə müşahidə etdiklərini, həm də digərlərindən eşitdiklərini nağıl edir həmin səs yazısında. Söyləyir ki, “Məclisi-üns”ün daimi qonaqları arasında yeni dövr Azərbaycan tarının atası sayılan Mirzə Sadıq Əsəd oğlu da vardı – Sadıqcan. Tarımızın atası deyilən o böyük ustad. Məşədi İsi, Hacı Hüsü, Molla Vəli öz məlahətli avazları ilə o məclisləri tez-tez bəzəyərdilər.

Cabbar Qaryağdıoğlu isə həm “Məclis-i üns”ün, həm də “Məclisi-fəramuşan”ın daimi qonaqları cərgəsində idi və Cabbar Qaryağdıoğlunun ifasında Natəvanın qəzəlləri tez-tez səslənərmiş. Başqalarının şeirlərindən də oxuyarmış, amma ən çox Natəvanın qəzəllərinə üstünlük verərmiş.

Və 1878-ci ildə Xurşidbanu Natəvanın rəhbərlik elədiyi “Məclisi-üns” Azərbaycanın ən öndə gedən şeir, musiqi məclisləri mərtəbəsində idi. Həmin ildə onun böyük oğlu, Dunay ordusunda xidmət edən Mehdiqulu xan gəlir Şuşaya məzuniyyətə. Məzuniyyətə gəlməyi də səbəbsiz deyildi. Gəlmişdi ki, çoxdan gözlənilən toyunu keçirsin.

Və Xan qızı, şairə Natəvan öz sevimli oğluna düz 40 gün 40 gecə toy çaldırır. İndi təsəvvür edin siz o toyu. Qarabağın, Şuşanın məşhur xanəndələri, sazəndələri öz yerində. Ancaq onların dost-tanıqları, Natəvan xanımın hörmətini saxlayan sənət adamları Azərbaycanın dörd bucağından – Şamaxıdan, Abşerondan, Qubadan, Lənkərandan, Naxçıvandan təşrif

gətirmişdilər. Qırx gün davam edən bu toy məclisinin hər axşamında neçə-neçə xanəndə döş-döşə gəlirdi. Söyləyirlər ki, Azərbaycanda sonralar məşhur olacaq neçə təsnif, neçə nəğmə məhz o qırx gün davam edən toyun içərisində yaranıb. Bu toy Azərbaycanın mədəniyyət tarixində (yalnız Azərbaycanımı?) qırx gün davam edən musiqi festivalı kimi misilsiz bir sənət hadisəsidir.

XIX yüzili Azərbaycan üçün “altun dövr” – bir-birindən qüvvətli qələm sahiblərinin, düşüncə adamlarının bolluğu baxımından ən uğurlu zaman kəsiklərindən sayan Firidun bəy Kəçərli, əlbəttə ki, haqlı idi. O bəhrəli zaman parçasının millətimize bağışladığı ən nadir simalardan biri də Mir Möhsün Nəvvab idi. Mir Möhsün Nəvvabdan bizə iyirmidən artıq əsər yadigar qalıb. Onların bir qismi onun bədii əsərləridir. Farsca “Divan”ı, türkcə “Divan”ı, amma “Nəsihətnamə”si də var, “Nuru-l-ənvər” adlı başqa bir əsəri var, “Məzlumnamə” adlı digər əsəri yadigar qalıb. Musiqi elminə həsr edilmiş “Vuzuhu-l-ərqam”ı var. Bir-birindən dəyərli əsərlər və heç biri köhnəlmir. Bu əsərlərin hər biri həm XIX yüzilin II yarısında, XX əsrin əvvəllərində yazıldığı, ortaya çıxdığı zamanlarda faydasını verib, amma həm də köhnəlməyib, bu gün də dəyərini saxlayır, bu gün də faydasını, mənfəətini insanlarımızı ötürməkdədir. Və Mir Möhsün Nəvvabdan – çox biliklər, çox qabiliyyətlər yiyəsi bu müstəsna şəxsiyyətdən yadigar qalan əsərlərdən biri də “Təzkireyi-Nəvvab”dır. Bu əsər bir çırağ kimidir, XIX yüzildəki ədəbi mühitimizə işıq saçan bir çırağ kimi. Həmin “Təzkireyi-Nəvvab”ın içərisində Xurşidbanu Natəvana da səhifələr həsr edilib. Digər şairlərə həsr etdiyi hər bölmənin əvvəlində Mir Möhsün Nəvvab sadəcə həmin şairin, həmin qələm adamının adını yazır, soyadını yazır, şairlik təxəllüsünü, ləqəbini nişan verir. Ancaq Natəvanın adının əvvəlində iki söz işlədir ki, bu iki sözün ikisi də Natəvanı həm bir şəxsiyyət kimi səciyyələndirir, həm də Mir Möhsün Nəvvabın ona verdiyi qiymətdir. Natəvanın adının əvvəlində yazır ki, “möhtərəm və möhtəşəm Natəvan”. Və dərhal da elə ilk cümlələrindən birində bunu vurğulayır ki, “o əzizin mənə çox köməyi dəyib”. Yəni Natəvan elə insan idi ki, həmişə xeyirxahlıq qapısını açıq saxlamışdı və Mir Möhsün Nəvvabın özü də eyni yolun yolçusu idi. O da başqalarına kömək edən, əl tutan, xeyirxahlığı həmişə özünə süar edən bir şəxsdi. Amma görün onun özü də Natəvanın ona köməklərindən, arxa durmasından minnətdarlıqla bəhs edir. Mir Möhsün Nəvvab şair idi, musiqişünas idi, bir çox elm sahələrinə mükəmməl bələdliyi vardı. Amma həm də çox gözəl nəqqaş idi, rəssam idi. Təbii ki, özü də çox üstün nəqqaş, rəssam olan Mir Möhsün Nəvvabın Xurşidbanu Natəvana artıq yalnız bir şair kimi deyil, həm də rəssam olaraq verdiyi qiymətin mənası tam başqadır. Natəvanın rəssamlığı haqqında yazır ki, “o, çox kamil və qabil bir rəssam idi”. Bu da unudulmasın ki, söhbət XIX yüzildən gedir. Orta çağdan – Sultan Məhəmməd əyyamlarından ta XIX yüzilə qədər bizim sıra-sıra miniatürçü rəssamlarımız olmuşdur. Aralarında neçəsinin də adı, imzası bütün Yaxın–Orta Şərqlə boyu məşhur, o zaman da məşhur, elə

indi də tanınmaqda, bilinməkdə, ən uca rəssamlar mərtəbəsində sayılmaqdadırlar. Ancaq onların arasında qadın rəssam adına rast gəlmirik və Xurşidbanu Natəvanın bu millətə, sənət tariximizə də başqa bir xidməti ondan ibarətdir ki, bir qadın olaraq da rəssamlıq tariximizə adını həkk edib. Və Mir Möhsün Nəvvab kimi artıq peşəkar olan bir rəssam da onun qiymətini verib. Onu “kamil və qabil rəssam” adlandırır. Ancaq Mir Möhsün Nəvvabın bu xəsis qeydlər içərisində Xurşidbanu Natəvana verdiyi qiymətlərdən biri mənim qəlbimə daha yaxın gəlir. Onun şairliyi haqqında danışır, zahiri gözəlliyi haqqında danışır ki, onun çox gözəl, qüsursuz bir camalı vardı. İnsanlara göstərdiyi nəcibliklərdən bəhs edir, gerçəkləşdirdiyi xeyriyyə əməllərini bir-bir sadalayır. Və sanki bu mətn içərisində digər təriflərlə bir o qədər də uyuşmayan, amma hədəfi birbaşa sərrast nişan alan bir cümlə də əlavə edir. Yazır ki, “qadınlara xas olan əməllərdə çox mahir idi”. Yəni Xurşidbanu Natəvanın adının yanında bir “xan” kəlməsi də vardı, xan ailəsini təmsil edirdi, xan ailəsinə başçılıq edirdi. Təbii ki, xidmətində dayanan nə qədər insan vardı. Xörəyini bişirən də vardı, paltarını tikən də, evini təmizləyən də. Yəni Natəvan “qadınlara xas olan əməllərdə çox mahir idi” yazan, incə düşünən Mir Möhsün Nəvvab bunu təsadüfən vurğulamırdı. Natəvan bir qadın idi, əlində həm də iynəsi vardı, tikmələr tikirdi. Bəlkə onun kimi imkanları, qulluğunda dayanan sıra-sıra xidmətçiləri olan başqa bir kübar ailədən olan insan bu işi özünə rəva görməzdi. Amma Xurşidbanu Natəvan edirdi. Paltar da tikirdi, tikmələr də toxuyurdu, ev işini də görürdü, xörək də bişirirdi. Yəni insan kimi insan idi. Özünü heç vaxt malikanəsindəkilərdən, xidmətində duranlardan uca tutmurdu. Onlarla bərabər çalışırdı, hətta bir çox məqamlarda onların neçəsindən üstün olduğunu da işi ilə ortaya qoyurdu.

Və Mir Möhsün Nəvvab bu əsərində – “Təzkireyi- Nəvvab”ında Xurşidbanu Natəvanın həm farsca yazdığı, həm ana dilində qələmə aldığı şeirlərdən də örnəklər verir. O qəzəllərdən birinin içərisindən bu misra da keçir: “Nə yaxşı günlər idi kim, səninlə munis idim”. Misra Natəvanınkıdır. Amma Mir Möhsün Nəvvabın Natəvana həsr elədiyi səhifələrin içərisində həmin sətir həm də Nəvvabın öz sözü kimi səslənir: “Nə yaxşı günlər idi kim, səninlə munis idim”.

Həqiqətən, gözəl günlər imiş. Ariflərin, hal əhllərinin bir-birinə munis olduğu günlər.

Xurşidbanu Natəvan ilhamlı adam idi. Həm də yalnız ona görə yox ki, şairə idi, rəssam idi, sənətkar idi. İlham, şairanəlik onun hər hərəkətində vardı. Nə edirdisə, ürəklə edirdi, şövlə edirdi və ona görə də həmişə bəhrə hamını sevindirən olurdu.

Xurşidbanu Natəvanın ixtiyarında on yeddi para kənd vardı. Təbii ki, o kəndlərdən gəlir gəlirdi. Ancaq o qədər deyildi ki, başından aşsın. Bu cür kəndləri olan sıra-sıra başqa adamlar da vardı Azərbaycan boyu. Onların çoxu Natəvan eləyəni eləməirdi axı. Natəvan əlinə gələn sərvətin ailənin ehtiyaclarını təmin edəndən artıq nə qalırdısa, onu yenə camaatın mənafeyinə sərf edirdi. Və 1872-ci ildə o, çoxdan ürəyində daşdığı bir arzunu gerçəkləşdirməyi – Sarıbaba təpəsindən

şəhərə su çəkdirməyi qət edir. Sarıbaba təpəsi Turşsudan Şuşaya gələn yolun kənarındaydı. 1872-ci ildə iş başlanır və Xurşidbanu xanım ən yaxşı ustaları, ən yaxşı mühəndisləri, ən yaxşı fəhlələri cəlb eləyir bu işə. Ancaq bununla bitmir iş. Özü at belində hər gün gedirdi o ustaların, o mühəndislərin, o fəhlələrin yanına. Saatlarla orada olurdu, onları həvəsləndirirdi, ilhamlandırır, tərifləyirdi. Onlara hədiyyələr verirdi. Bax, ilhamın hər işdə olması bu deməkdir. Məhz buna görə də bəlkə də bir neçə ilə görülməli olan bu iş il yarımına başa çatır. 1873-cü ilin payızında su kəməri işə düşür və insanlar hamısı bəxtiyar idi. Amma hamıdan daha xoşbəxt olan Natəvan xanım özü idi. Şairlər şeirlər qoşurlar o su kəmərinin açılışına. İnsanlar sevinirlər ki, artıq Şuşanın su təminatı arzuladıqları bir səviyyəyə çatıb. Amma Xurşidbanu Natəvanın ürəyi bununla soyuyan deyildi, dayanmır. Şuşada ayrıca bir su anbarı da tikdirir. Onun yanında bir hovuz, bir hamam, bir buxana da inşa elətdirir. O vaxtdan qalan əlyazmalarda əksini tapan soraqlara görə, Xurşidbanu Natəvan həmin su kəmərinin çəkilməsinə yüz min manat pul sərf eləmişdi. Yüz min manat, yəni yüz min qızıl manat ki, o çağın ölçüləri ilə son dərəcə böyük bir məbləğ idi. Su kəməri işə düşəndən sonra Şuşanın mənzərəsi aydan-aya daha gözəl olmağa başladı. Natəvan öz yaşadığı evin qərb tərəfində böyük bir bağ saldırdı. Qarabağın dörd bucağından ən yaxşı ağacları gətirib əkdilər ora. Xurşidbanu xanım həmin bağın yaxşı suvarılması üçün bir neçə arx da çəkdirmişdi. Çox qısa bir zamandan sonra gözəllik mücəssəməsinə çevrilən həmin bağ şuşalıların ən sevimli istirahət guşəsinə çevrilir. Və Mir Möhsün Nəvvab həmin bağa da ayrıca bir şeir həsr edir, o bağı dünyanın ən gözəl guşəsi adlandırır. Və Xurşidbanu Natəvanın bu gözəl əməli insanların yaddaşlarında, ürəklərində, tarixin hafızəsində üçcə kəlmə ilə əbədiləşir: “Xan qızı bulağı”.

Və beləcə, yaşadığı qısa ömür boyunca Xurşidbanu Natəvan xanım göyçək zahiri ilə də, gözəl daxili ilə də, yaratdığı əsərlərlə də, gördüyü işlərlə də həmişə gözəlliklər yaratmağa kökləndi.

Xurşidbanu xanımla knyaz Xasay xan Usmiyev 1850-ci ildə evlənmişdilər, ancaq uşaqları olmurdu. Xeyli müalicə də elətdirmişdi. Hətta o müalicələrin, dərmanların təsirindən Xurşidbanu xanım xəstəliyə də tutulmuşdu. Və ona məsləhət görürlər ki, gəlsin Bakıya, getsin ziyarətə. Çünki xalq arasında belə bir inam varmış ki, uşağı olmayan qadın Bibiheybət məscidini ziyarət edib nəzir eləsə, ona Allah övlad bağışlayar. 1854-cü ildə Xurşidbanu xanım əri Usmiyevlə gəlir və gedirlər Bibiheybət məscidini ziyarət etməyə. O vaxt, yəni 1854-cü ildə indiki kimi Bakının mərkəzindən Bibiheybət məscidi tərəfə yol yox idi. Hər tərəf daşlıq, qayalıq idi, su yolu ilə – dənizdən qayıqla getmək lazım idi.

Gedib ziyarətlərini edirlər, əhdlərini dilə gətirirlər və möcüzə baş verir. Bir il sonra, 1855-ci ildə Xurşidbanu Natəvanın ilk oğul övladı Mehdiqulu xan dünyaya gəlir. İndiyəcən olan müalicələrin təsirindənmi bu baş verdi, ya həqiqətən elə əhd elədikləri kimi müqəddəs ocaq

onlara dayaq oldu, yardımçı oldu. Bu elə sualdır ki, cavabını bircə Allah bilir. Hər halda bir övladı dünyaya gəlir. Üstündən bir il keçir, qız övladı Xanbikə də doğulur. Və ailə – knyaz Xasay xan Usmiyev, Xurşidbanu Natəvan qərara alırlar ki, onlar da Allah qarşısında verdikləri vədi yerinə yetirsinlər. Şəhərdən Bibiheybət məscidinə yol çəkdirirlər.

Nur daşıyan insanların xisləti, iqbali həmişə belə olub. Onlar nə iş görüblərsə, orada həmişə bir nəciblik olub, bir yolaçma olub. O yolaçmadan da hər kəsə fayda yetib.

Xurşidbanu xanım qızı Xanbikəni naxçıvanlı Aman xana ərə vermişdi. Və həmin Aman xanla Xanbikənin övladı, Natəvanın nəvəsi Əkbər xan Naxçıvanskidən qiymətli bir yadigar gəlib çatıb bizə. Beş-altı səhifəlik əlyazmadır. Nənəsi ilə bağlı xatirələri. Özü gördüklərini, bildiklərini yazıb, bir də yaxın qohumlardan, əqrəbadan eşitdiklərini. O beş-altı səhifənin içərisində bir kitaba sığacaq mətləblər var və ən mühümü də odur ki, bu, Natəvanın ömür yolu ilə bağlı ən bel bağlanası gerçəklərdir. Həmin əlyazmadakı bir məqam xüsusən diqqətəlayiqdir. Yazır ki, Natəvan xanım həmin o “Məclisi-üns”də, ümumən şairlər arasında olanda həmişə tövsiyə edərmiş ki, çalışın ərəb-fars kəlmələrini misralarınızda az işlədin. Deyirmiş ki, biz fars deyilik ki, türkük. Ona görə də çalışın ki, türkcənin gözəlliyi şeirlərinizə bir az da əlavə şirniklə versin.

Uğrunda çalışdığı bu dil təmizliyi Natəvanın öz şeirlərində də var və daha artıq Natəvanın özünün də iştirak elədiyi şeirləşmələrdə görünür. O şeirləşmələrdə ki, bir misrasını, bir beytini Natəvan deyirdi, ardınca da digər şairlər növbələşərək bir misra, bir beyt əlavə edirdilər. Və hər biri də çalışardı ki, onun yazdığı misra daha saf, dil baxımından daha təmiz olsun.

Natəvanın eli-obası, xalqı üçün, bütövlükdə sənət üçün göstərdiyi xidmətlərin ən vaciblərindən biri də elə bu dil təmizliyi uğrunda mübarizələridir.

Çiçəklər və qadınlar bir-birinə çox bənzəyir. Yəqin, elə bu səbəbdəndir ki, qadın şairlərin tarix boyu, demək olar ki, hamısı çiçəklərə çox meyil edib. Ta orta çağdan – Məhsəti Gəncəvidən başlamış Xurşidbanu Natəvana qədər sıra-sıra şairlərimizin şeirlərində çiçəklər yer almaqdadır. Natəvan xanımın yaradıcılığında çiçəklər daha öndədir. Natəvanın qərənfilə, bənövşəyə, yasəmənə həsr etdiyi ayrı-ayrı şeirlər öz yerində, amma bütün başqa misralarında, beytlərində də tez-tez gözə dəyən çiçəklər onun müəyyən mətləblərinin ifadəsində yardımçıya, körpüyə çevrilir.

Və Natəvanın çiçəklərə olan sevgisi bir başqa dəyərli yadigarın ortaya çıxmasına da səbəb olub.

Bu, Natəvanın yadigarı “Gül dəftəri”dir. Xan qızı “Gül dəftəri”ni hazırlamağa 1886-cı ildə başlayıb, ömrünün sonunacan davam etdirib o işi. 227 səhifəlik bir əlyazmadır. Dəftərdə Natəvanın 13 qəzəli də yer alıb. Və dəftər boyu o şeirlərin sağında-solunda ya sulu boya ilə, ya da karandaşla çəkdiyi rəsmlər səhifə-səhifə düzülüb. O rəsmlərdən çoxu çiçəklərdir. Natəvanın

1886

çiçəkli şeirləri kimi, o rəsmlərin də hər birinə şairənin zərif ruhu hakimdir. Bülbül, qərənfil, pərvanə, süsən, lalə və neçə-neçə başqa rəsm o dəftərin vərəqlərində bugünün insanına Natəvanın rəngarəng könül dünyasını göstərir. Dəftərçənin tirmədən düzəltdiyi, rəngli saplar və muncuqlarla naxışladığı cildində Natəvan başlanğıcda nərgiz və qızılgül rəsmi çəkərək miladi tarixlə 1886-cı il, sonda isə hicri-qəməri tarixlə 1304 yazıb. Bu “Gül dəftəri”ni Natəvan Şuşada – Qarabağda düzəltməyə başlamışdı. Ancaq belə görünür ki, ara-sıra səfərə çıxanda da o dəftər onunla birgə olurmuş. Oğlu Mehdiqulu xanın yanına, Gürcüstana gedəndə də Natəvan bu “Gül dəftəri”ni özü ilə götürübmüş. Sübutu səhifələrdə əbədiləşib. Tiflisdə olarkən Natəvan Şeyx Sənan dağını, Müctəhid bağını, Matex qalasını, Kür qırağını da rəsmləşdirib.

Xurşidbanu bəyim xan qızı idi. Tabeçiliyində insanlar, neçə kənd vardı. Ancaq onun özünün könüllü olaraq seçdiyi bir tabeçilik, itaətində olduğu bir qüvvə vardı – söz, qələm!

Güclü Xurşidbanu bəyimin hüsurunda özünü Natəvan – taqətsiz saydığı o qüvvə – könül çarpıntılarının əks-sədası olan SÖZ bu qadına həmişə dayaq oldu. Sağlığında həyatının ən xoşbəxt və ən kədərli anlarında da sözə sığındı, təsəllini sözdə tapdı, gücü sözdən aldı, həyatda olmadığı onillər boyunca da sədaqətli söz ona ürəyini vermiş Xurşidbanu Natəvana sədaqətini göstərdi. Adını, xatirəsini daim diri saxladı.

*Xurşidə yetər başım əgər, çəkərin olsam,
Bu rütbə ilə aləm əra fəxr bəsimdir.*

Xurşidbanu bəyim inanmışdı ki, sözün layiqli xidmətçisi ola bilsə, bunun iftixarı ona dünyada bəs edəcək ən böyük sərvətdir. Xurşidbanu Natəvan ümid etmişdi ki, sözə borcunu gərəyincə yerinə yetirməyi bacarsa, başı günəşə də çatar.

Xan qızı Xurşidbanu Natəvanın özü və sözü onunla əbədi ayrılıqdan əsrlər keçərkən də günəş kimi işıq saçmaqdadırsa, bu elə şairənin həyatdakı ən böyük arzusunun həyata qovuşmasının təsdiqi deyilmi?!

Rafael HÜSEYNOV,
akademik

Xurshidga
yetar
boshim

Tanlangan
asarlari

Xöcəstə bülbüli-xoşnitq, xoşzəban, getmə!
Mənə tərəhhüm elə, qoyma Natəvan, getmə!

Bu gülşən içrə, gülüm novşüküftə birgülşən,
Sənə hənuz deyil mövsimi-xəzan, getmə!

Məni - fələkzadəyə rəhm qıl, səni tari,
Qaşın kimi qəddimi eyləyib kaman, getmə!

Sənin bu gözlərinə gözlərim ola qurban,
Bir-iki dəm mənə ol bari həmzəban, getmə.

Yeni nümüvv eləyən, sərvvəş, dayan bari,
Sirişkimi qoy edim payinə rəvan, getmə!

Mənə ki, guşeyi-cəşm ilə bir nəhan baxdın,
Tez öldürər məni bu möhnəti-nəhan, getmə!

Düşə əyaqdən ol sərv-i-qamətin, billah,
Qiyaməti gətirər başimə əyan, getmə!

Bu cismi-zarım üçün məhz ruhsən, axır,
Tutar qərar məgər, ruhsuz rəvan, getmə!

İki gözüm işığı, şahzadə simbərim,
Məni də yoldaş apar, qoyma Natəvan getmə!

Xujasta bulbuli-xushnutq, xushzabon, ketma!
Menga tarahhum ayla, qo'yma notavon, ketma!

Bu gulshan ichra, gulim, yangi ochilgan gulsan,
Hali yo'qdir senga mavsumi xazon, ketma!

Mendek sho'rpeshtonaga rahm et, sening qaro,
Qoshing kabi qaddimni aylab kamon, ketma!

Sening ko'zlaringga ko'zlarim bo'lsin qurbon,
Bir-ikki dam menga bo'l bori hamzabon, ketma!

Tarovatli navnihol, sarvqad, shoehma bir zum,
Ko'z yoshimni etay poyingga ravon, ketma!

Menga kim, ko'z qiring ila bir nihon boqding,
O'ldirgaydir meni bu kulfati nihon, ketma!

Tushsa ayoqdin ul sarvi qomating, billah,
Qiyomatni keltirgay boshima ayon, ketma!

Bu jismi zorim-chun yagona ruhsan, oxir
Tutar qaror magar ruhsiz ravon, ketma!

Ikki ko'zim nurisan, shahzoda simbarim,
Meni ham ayla hamroh, qo'yma Notavon, ketma!

Kəcrəvişdir bu asiman, əfsus!
Bivəfadır cahanü can, əfsus!

Nə yaman dağ imiş oğul dağı,
Mənə üz verdi imtahan, əfsus!

Göz evin qoydu nagəhan xali,
Oldu ol mərdümün nəhan, əfsus!

Mehrini kəsdi mən bəlakeşdən,
Oldu xak ilə mehriban, əfsus!

Ey gözüm nuri, hasili-canım,
Çəkərəm sənsiz əlaman, əfsus!

Sərv qəddin düşübdü xak üzrə,
Sənə bid oldu sayəban, əfsus!

Səni ləbtəşnə yad edəndə olur
Göz yaşım cuy tək rəvan, əfsus!

İzzətü cahü dövlət icrə səni
Görmədim bircə kamran, əfsus!

Arizuvu həvəs xəcil səndən,
Olmadın hic şadman, əfsus!

Səni ağuşə çəkdi xaki-siyah,
Əşkdən bağrım oldu qan, əfsus!

İtirib bu şüküftə qönçəsini,
Qaldı sərəkəştə Natəvan, əfsus!

Kajravishdir bu osimon, afsus!
Bevafodur jahonu jon, afsus!

Ne og'ir dard ekan farzand dog'i,
Boshima tushdi imtihon, afsus!

Ko'z uyim qoldi nogahon xoli,
Bo'ldi ul marduming nihon, afsus!

Mehrini uzdi men jafokashdan,
Bo'ldi tuproq-la mehribon, afsus!

Ey ko'zim nuri, hosili jonim,
Chekurman sensiz al'amon, afsus!

Sarv qadding yiqildi xok uzra,
Senga tol bo'ldi soyabon, afsus!

Seni chanqoq-la yod etgan chog'im,
Ko'z yoshim jo'ydek ravon, afsus!

Izzatu mol-davlat ichra seni
Bir bor ko'rmadim komron, afsus!

Orzu-havaslar xijolat sendan,
Bo'lmading hech shodumon, afsus!

Sani og'ushiga oldi qaro yer,
Ashkdan bag'rim bo'ldi qon, afsus!

Ayrilib gul ochmagan g'unchasidin,
Qoldi sargashta Notavon, afsus!

Menga battardur do'zaxdin, azizim, guliston sansiz!
Erur har sunbulu savsan ko'zimda bir tikon sansiz!

Bevafo dahri-dun ichra agar shakkar qazom bo'lsa,
Bo'lur zahri halohil to'tiyi shirinzabon sansiz!

Sabab neki, mendan mehring uzding mehribon bulbul!
Bo'ldi qumri kabi ku-ku yana viridi zabon sansiz!

Xush ul kunlarki, vaslingdin etardim komi dil hosil,
Bo'lguncha muftalo hajra chiqsaydi koshki jon sansiz!

Alifdek sarv qadding ketdi, hamdardim, jon o'rtaf,
Nechuk orom topsin endi bilmam jism ichra jon sansiz!

Kecha-kunduz chiqar ko'kka otashin ohlarim dudi,
Bu zabun holima giryon bo'lur karrubiyon sansiz!

Nazar qil, g'unchai lola misoli bir-biri uzra,
Chekilmish siyname, ko'r kim, necha dog'i nihon sansiz!

Mənə bədtərdir düzəxdən, əzizim, gülsitan sənsiz!
Odur hər sünbülü susən gözümdə bir tikan sənsiz!

Vəfasız dəhri-dun içrə əgər şəkkər qəzam olsa,
Olur zəhri-hələhil, tutiyi-şirinzəban sənsiz!

Səbəb noldu ki, məndən mehr.kəsdin, mehriban bülbül!
Olub qumri kimi ku-ku yenə virdi-zəban sənsiz!

Xoş ol günlər ki, vəslindən edərdim kami-dil hasil,
Olunca mübtəla hicrə, çıxaydı kaş can sənsiz!

Əlif tək sərv qəddin, can içində getdi, qəm-xarim,
Necə aram tutsun, bilməzəm, cism içrə can sənsiz?

Çıxar sübhü məsa əflakə dudi-şöleyi ahim,
Zəbani-halimə kiryan olur kərrubiyan, sənsiz.

Nəzər qıl, qönçeyi-lalə misalı bir-biri üstən
Çəkilməmiş sinəmə, gör kim, necə daği-nəhan sənsiz!

Keçibdi mövsimi-gül, getdi növbahar, əfsus!
Qalıbdı bülbüli-biçarə xarü zar, əfsus!

Riyazi-izzü şərəfətdə bir gül açmışdı,
Qopardı ol gülü gülçini-ruzigar, əfsus!

O gül ki, qibtə edərdi ona behişt-i-çəmən
Tutubdu indi yer altında o, qərar, əfsus!

O gülbədən ki, ipək köynək incidərdi onu,
Olubdur indi o, torpaqla xakisar, əfsus!

Sən allah, ey qara torpaq, onu əziz saxla!
Odur mənim gözümün nuru, ey məzar, əfsus!

O taza ay hələ bədr olmamış tamamü-kamal
Batırdı ol ayı bu çərxi-ruzigar, əfsus!

O pak olan uca göylərdə bürci-Xurşiddən
Parıladı uca bir ulduz, oldu tar, əfsus!

Kechibdi mavsumi gul, ketdi navbahor, afsus!
Qolibdi bulbuli bechora xoru zor, afsus!

Ravzai izzu sharofatda kulmishdi bir gul,
Qo'pordi ul gulni gulchiyi ruzigor , afsus!

U gulki, aylardi g'ibta unga bihishti chaman,
Tutibdir yer ostinda endi u qaror, afsus!

U gulbadan, shoyi ko'ylak ham aylardi unga ozor,
Bo'libdir endi u tuproq-la xokistor, afsus!

Zorim shul, ey qora tuproq, uni e'zoz ila saqla!
U mening nuridiydam erdi, ey mozor, afsus!

U bir hilol, to'lib oydek kamolin topmadi, oh,
G'arq etdi ul hilolni bu charxi davvor, afsus!

Beg'ubor yuksak samolarda burji Xurshiddin
Porladi bir yorqin yulduz, so'ndi bekor, afsus!

Yanar canım, oğul, daim sənin nari-fəraqında,¹
Necə pərvanələr hər dəm yanar şəmin ayağında.

Güli-ruyün həvasilə çıxar əflakə əfğanım,
Olur bülbül nəvası gül fəraqü iştiyaqında.

Sənin vəslin xəyaliylə gözü könlüm gəzər daim,
Ki, çün Məcnuni-sərgəştə, gəzər Leyla sorağında.

Nəhali-qamətin zikri mənim virdi-zəbanımdır,
Dəmadəm naleyi-qumri olur sərvin budagında.

O şirin ləblərin şövqü günü-gündən olur əfzun,
Əgər Fərhad tək yüz il dolansam hicr dağında.

Hərisəm bəs ki, ol şirinzəbanın zikrinə hərdəm,
Olur xoş nitqli tuti, şakər olsa dəmağında.

Sənin hicrin odu, Abbas, dəxi, çıxmaz ki, canımdan,
Səməndər tək yanar daim anan nari-fəraqında.

Uçub şəhbaz tək könlüm, gəzərdi vəsl bağında,
Pərü balını sındırdı fələk, bu pir çağında.

Gözümdə tardır dövrən, məhü xurşidi-nurəfşan,
Məhaq içrə olub pünhan, sanasan çərx tağında.

¹Bu qəzəli Natəvan vaxtsız dünyasını dəyişən kiçik oğlu Mir Abbasın vəfatından sonra yazmışdır (K.M.)

Yonar jonim, o'g'lim, doim sening nori firoqingda,²
Xuddi parvona yongandek har dam shamning oyog'inda.

Mudom qo'msab guli ro'ying chiqar aflokka afg'onim,
Bo'lur bulbul navosi gul firoqu ishtiyoqinda.

Sening vasling xayoli-la ko'zu ko'nglim kezar doim,
Ki, chun Majnuni sargashta kezar Layli so'rog'inda.

Niholdek qomating zikri mening viridi zabonimdir,
Damodam nolai qumri bo'lur sarvning butog'inda.

U shirin lablaring shavqi kunu kundan bo'lur afzun,
Agar Farhoddayin yuz yil yashasam hajr dog'inda.

Harisman baski, ul shirin zaboning zikriga har dam,
Bo'lur xush nutqli to'ti, shakar bo'lsa tomog'inda.

Sening hajring o'ti, Abbos, dag'i chiqmaski, jonimdan,
Samandardek yonar doim onang nori firoqingda.

Shahboz kabi uchib ko'nglim, vasl bog'inda sayr etardi,
Qanotin sindirdi falak, yoshi o'tgan bu chog'inda.

Ko'zimga qorong'u dunyo, mohu xurshidi nurafshon,
Zulmat ichra bo'lib pinhon, baayni charx toqinda.

²Bu g'azalni Xurshidbonu Notavon bevaqt vafot etgan o'g'li Mir Abbosga bag'ishlagan

Sirişkim birlə kim, xali deyildir qamətin gözdən
Nə tez düşdü tərəvətdən o sərvın su qırağında.

Nolaydı gur olaydım, görməyəydim gül kimi cismin,
Qalıbdır tirə xak içrə, məzarın gün qabağında.

Könüldə həsrətim qaldı, məzarın heyf kim, bir dəm,
Səni ta görmədim xürrəm, oğul, damad otağında.

Nədəndir intizar ilə, o şəhla göz baxar heyran,
Gözüm ol gözlərə qurban, baxar ahu sayağında.

Həmişə zarü dilməhzun, təkər gözdən sirişki-xun,
Pərişan hal ilə daim, qəmü mehnət bucağında.

Qəmi-hicran edib tüğyan, qalıbdır Natəvan suzan,
Rəvan əşki-bəsər hər yan olan gözlər bulağında.

Ko'z yoshim birla kim, xoli emasdir qomating ko'zdan,
Ne tez tushdi tarovatdan u sarving suv qirg'og'inda.

Koshki ko'r bo'lsam edi, ko'rmasdim gul kabi jisming,
Qolibdir qaro yer ichra, mozoring kun qabog'inda.

Ko'ngilda hasratim qoldi, mozoring hayf kim, bir dam,
Seni to ko'rmadim xurram, o'g'lim, domod utog'inda.

Nedandir intizorlik-la u shahlo ko'z boqar hayron,
Ko'zim ul ko'zlara qurbon, boqar ohu siyog'inda.

Hamisha zoru dilmahzun, to'kar ko'zdan sirishki xun,
Parishon hol ila doim g'amu kulfat puchmog'inda.

Gamu hijron etib tug'yon, qolibdir Notavon so'zon,
Ravon ashki besar har yon bo'lg'on ko'zlar bulog'inda.

Özün eşq atəşinə vurmağa dilşad pərvanə,
Bəli, bir dəfə yanmaqdan olur azad pərvanə.

Görür məclislər içrə şəmi hər şəb yar, əğyarə,
Onunçün yanmağın tərhin qılır bünyad pərvanə.

Sənə, ey şəm, töhmətlər qılır məşuqlər içrə,
Əgərçi xərməni-ömrün qılır bərbad pərvanə.

Demə məşuqə bipərvadı, şəmə kim mələmətdən
Verib can sübhədək oldu vəfadən şad pərvanə.

Bilib şəmin vəfasın cismü canın atəşə yaxdı.
Qəmi-hicran dəmi-vəslətdə etdi yad pərvanə.

Cəfayi-hicridən canə yetib şövqi-vüsal ilə,
Yanıb şəmin oduna etmədi fəryad pərvanə.

Yanar çün Natəvan xəstə, müdam ol atəşi-qəmədən,
Səbur ol, eylə adət şiveyi-ustad, pərvanə!

O'zni ishq otashiga urmakka dilshod parvona,
Bale, bir daf'a kuymoqdin bo'lur ozod parvona.

Ko'rdi majlislarda har tun shami ag'yorga yordur,
Shu bois yonmoq rejasin qilur bunyod parvona.

Senga, ey sham, ta'nalar yog'ar ma'shuqlar aro,
Agarchi xirmoni umrin qilsa barbod parvona.

Dema ma'shuqa beparvo shamiga malomatlardin,
Subhgacha jon berib bo'ldi vafodan shod parvona.

Bilib shamin sadoqatin jismu jonin o'tda yoqdi,
G'ami hijron dami vuslatda etdi yod parvona.

Hajrin jafosidin jong'a yetdi, shavqi visol birla,
Yondi shamin o'tinda, etmadi faryod parvona.

Yonar chun Notavon xasta, mudom ul otashi g'amdin,
Sabur bo'l, ayla odat shevai ustod, parvona!

Nədəndir səndə əylənməz güli-dövrən, xuda hafız,
Mənə həm gəldi getmək növbəti, yaran, xuda hafız!

Cahanda olmadı bir də görəydim mah rüxsarın,
Nə qədri cəhd qıldım, olmadı imkan, xuda hafız!

Neçin sən tərki-mehr etdin, vəfadən əl çəkərlərimi?
Məgər əhdi vəfa etməz məhi-xuban, xuda hafız!

Rəqiblər qoymadı yetsin əlim bir daməni-vəslə,
Xəyalilə keçirdim ömrümü nalan, xuda hafız!

Nə səbrü taqətim qaldı, nə əqlü huş bilmərrə,
Onunçün çeşmi-pürxunum olur giryan xuda hafız!

O gün kim məhşəri-kübra olur, vəhm et o gündən ki
Tutub dərmanımı dildən çəkim əfqan, xuda hafız!

Üzüb əl Natəvan candan ki, ta ümmidi-vəsl etməz,
Dili qəmgin, cigər pürxun, olub suzan, xuda hafız!

Nedandir senda aylanmas guli davron, xudo hofiz,³
Menga ham keldi ketmak navbati, yoron, xudo hofiz!

Bu dunyoda yana bir bor ko'rsaydim moh ruxsoringni,
Naqadar qilsam-da jahd, bo'lmadi imkon, xudo hofiz!

Nechun mehringni tark etding, vafodan voz kecharlarmu?
Magar ahdu vafo qilmas mohi xubon, xudo hofiz!

Raqiblar dastidan qo'lim yetmadi vasli domong'a,
Xayoli-la kechirdim umrimni nolon, xudo hofiz!

Na sabru toqatim qoldi, na aqlu xush batamom,
Aning-chun chashmi purxunim bo'lur giryon, xudo hofiz!

Vaqt yetib mahshari-kubro kelganda qo'rq u kundanki,
Tutib domonini dildan chekgum afg'on, xudo hofiz!

To'yib jonidin Notavon, manba'd umidi vasl etmas,
Dili g'amgin, jigar purxun, bo'ldi so'zon, xudo hofiz!

³Xayr; xudoning panohiga topshirdim

Qoyubdur intizarında, neçin gəlməz, neçin gəlməz?
Həmişə ahü zarında, neçin gəlməz, neçin gəlməz?

Üzüldüm karivanımdan, əl üzdüm xanımanımdan,
Fələk incir fəqanımdan, neçin gəlməz, neçin gəlməz?

Gedibdir qafilə salar, olubdur gözlərim xunbar,
Nə bir yarü, nə bir qəm xar, neçin gəlməz, neçin gəlməz?

Könüldə ahü zarım var, səbrü nə qərarım var,
Deməz bir diltikarım var, neçin gəlməz, neçin gəlməz?

O zülfü nərgisi-məstə, könül çoxdandı pabəstə,
Məni hicran edib xəstə, neçin gəlməz, neçin gəlməz?

Səri-kuyin gəzən könlüm gülü-ruyın sevər könlüm,
Vüsəlın çox dilər könlüm, neçin gəlməz, neçin gəlməz?

Alıbdır canımı hicran, olubdur gözlərim giryan,
O məhvəş, nazənin canan, neçin gəlməz, neçin gəlməz?

Mənə hicran məşəqqətdir, fəraqın dərdi möhnətdir,
Nigarım xeyli müddətdir neçin gəlməz, neçin gəlməz?

Əzizim, göz yaşım qandır, işim fəryadü əfqandır,
O yarım harda mehmandır, neçin gəlməz, neçin gəlməz?

Yanar canım fəraqından, tutar könlüm sorağından
Ki, çıxsın yar otağından, neçin gəlməz, neçin gəlməz?

Qo'yibdir intizorida, nechun kelmas, nechun kelmas?
Hamisha ohu zorinda, nechun kelmas, nechun kelmas?

Ayrildim o'z karvonimdan, voz kechdim xonumonimdan,
Falak ranjir fig'onimdan, nechun kelmas, nechun kelmas?

Ketibdir g'ofildan solor, bo'libdir ko'zlarim xunbar,
Na bir yor, na bir jonkuyar, nechun kelmas, nechun kelmas?

Ko'ngilda ohu zorim bor, na sabrim, na qarorim bor,
Demas bir dilabgorim bor, nechun kelmas, nechun kelmas?

U zulfi nargizi masta ko'ngil azaldan vobasta,
Meni hijron etdi xasta, nechun kelmas, nechun kelmas?

Kelar ko'yin kezar ko'nglim, guli ro'yin sevar ko'nglim,
Visolin xo'p tilar ko'nglim, nechun kelmas, nechun kelmas?

Olibdir jonimni hijron, bo'libdir ko'zlarim giryon,
U mahvash, nozanin jonon, nechun kelmas, nechun kelmas?

Menga hijron xo'p mashaqqat, firoq dardi azob, kulfat,
Nigorim ne uzoq muddat nechun kelmas, nechun kelmas?

Azizim, ko'z yoshim qondir, ishim faryodu afg'ondir,
U yorim qayda mehmondir, nechun kelmas, nechun kelmas?

Yonar jonim firoqindan, tutar ko'nglim so'rog'indan,
Ki, chiqsin yor utog'indan, nechun kelmas, nechun kelmas?

Əlimdə ixtiyarım yox, gedib, səbrü-qərarım yox,
Yanımda gül-üzarım yox, neçin gəlməz, neçin gəlməz?

Səba, ol məhliqa dilbər, alıbdır canımı yeksər,
Könül ancaq onu istər, neçin gəlməz, neçin gəlməz?

Yetibdür ərş üzə dadım, tutub dünyanı fəryadım,
Mənim ol sərvə-azadım neçin gəlməz, neçin gəlməz?.

Qalıbdır Natəvan nalan, gecə-gündüz olur giryan,
Onun yox dərдинə dərman, neçin gəlməz, neçin gəlməz?

Qo'limda ixtiyorim yo'q, ketdi, sabru qarorim yo'q,
Yonimda guluzorim yo'q, nechun kelmas, nechun kelmas?

Sabo, ul mahliqo dilbar, olibdir jonimni yaksar,
Ko'ngil yolg'iz uni istar, nechun kelmas, nechun kelmas?

Yetibdir arsh uzra dodim, tutib dunyoni faryodim,
Mening ul sarvi ozodim, nechun kelmas, nechun kelmas?

Qolibdir Notavon nolon, kecha-kunduz bo'lur giryon,
Aning yo'q dardiga darmon, nechun kelmas, nechun kelmas?

O müjgani-siyəh-növkin xədəiki-yarə bənzətdim,
Xətadır çeşmi-məstin ahuyi-tatarə bənzətdim.

Gözün mərdümləri sərməst olub tökmək dilər qanı,
Düzübdür hər tərəf peykan əcəb xunxarə bənzətdim.

Çəkilməş guşəyə bülbül, fəğanü nalələr eylər,
Düşən gül üstə damə əndəli-zarə bənzətdim.

Tutub kəc gərdənin hər ləhzə olmuş məhvi-nəzzarə,
Yar ardınca baxan bir aşiqi-naçara bənzətdim.

Görüb tərifi-binaguşunda cin-cin zulfi-mişkini,
O gənci-şayəgan üstə yatan şahmara bənzətdim.

Der idin kim, nədəndir Qeys olub divaneyi-aləm?
Cünun sərrıştəsi ol türreyi-tərrarə bənzətdim.

Cəfayi-dəhrdən gördüm edərdi şəkvə bir müztər,
Səsindən Natəvani-bidilü əfkarə bənzətdim.

U mujgonin siyoh navkin hadoyiqi yora o'xshatdim,
Xatodir chashmu mastin ohui totora o'xshatdim.

Ko'zing mardumlari sarmast bo'lub to'kmak tilar qonni,
Tuzubdur har taraf paykon, ajab xunxora o'xshatdim.

Chekilmish go'shag'a bulbul, fig'onu nolalar aylar,
Gul uzra doma iling'on andali zora o'xshatdim.

Tutib kaj gardanin bo'lmish har lahza mahvi nazzora,
Yor ortidan boqqan bir oshiqi nochora o'xshatdim.

Ko'rib tarfi banogo'shinda sochiq zulfi mushkinni,
U ganji shoyagon uzra yotmish shohmora o'xshatdim.

Der eding kim, ne uchun Qays bo'ldi devonai olam?
Junun sarrishtasi ul turrai⁴ tarrora⁵ o'xshatdim.

Jafoi dahrin, ko'rdum, eturdi shakva bir muztar,
Sasidin Notavoni bedilu abgora o'xshatdim.

⁴Turra – peshonaga tushgan sochlar; kokillar

⁵Tarror – o'g'ri

Mümkün olmaz mənə vəslin bilirəm həsrə kimi,
Ol səbab məskənimi guhi biyaban etdim.

Eşq sultanı mənim qətlimə fərman gətirib,
Etmədim tərki-vəfa, taqəti fərman etdim.

Səri-kuyində qoyub başımı bir uf demədim,
Səri sidqilə dilü canımı qurban etdim.

Ya təbib adını tərki eylə, təbabət etmə,
Ya mənim dərdimi tap, gör, niyə tüğyan etdim?

Yoxdu bir kimsə məgər dərdimi bilsin, ya rəb
Ki, mən öz qanım ilə dərdimə dərman etdim!

Dərdi-hicrində gözüm yaşı tutub dünyanı,
Nuh tufanı kimi, gör ki, nə tufan etdim!

Natəvan, etmədi ol səngdilə naləm əsər,
Gecə-gündüz nə qədər naləvü əfgan etdim.

Dilbaro, dardi dilimni bu usul bayon etdim.
Ki, g'ami hajrda dil mulkini vayron etdim.

Nasib etmas menga vasling bilarman hashra qadar,
Ul sabab maskanimni ko'hu biyobon etdim.

Keltirdi ishq sultoni manim qatlima farmon,
Etmadim tarki vafo, toqatni farmon etdim.

Sari ko'yingda qo'yib boshimni bir uf demadim,
Sari sidq ila dilu jonimni qurbon etdim.

Yo tabib nomini tark ayla, tabobat etmagil,
Yo benim dardimni top, ko'r, nechun tug'yon etdim.

Yo'qdir bir kimsa magar dardim bilmakka, yo rabbim,
Ki, men o'z qonim ila dardingga darmon etdim.

Dardu hajringda ko'zim yoshi tutdi dunyoni,
Nuhin to'foni kabi, ko'rgil, ne to'fon etdim!

Varımdı sinədə dərdü qəmi-nihan, ölüərəm,⁶
Fəda olum sənə, gəl eylə imtahan, ölüərəm!

Fəraqdan gecələr yatmaram sabaha kimi
Xəyali-zülfünə bağı gedibdi can, ölüərəm.

Bahari-hüsnün ara gör necə xəzanəm mən,
Bahar laləsi tək bağım oldu qan ölüərəm.

Vərəq-vərəq dilü can hicrin içrə odlandı,
Misali gəncafə səd parə oldu can, ölüərəm.

O xaki-payini mən aşıyanə etmiş idim,
Vətəndən ayrı düşüb, indi laməkan ölüərəm.

Dedin ki, çək əlini damənimdən, - əl çəkdim.
Tərəhhüm eyləmədin axır, ey cavan, ölüərəm.

Çəkərdim həsrətini, görmədim xudahafız,
Olubdu indi işim naləvü fəğan ölüərəm.

Fəda o qəmətində kim, qəza nə xoş çəkmiş,
Kədər büküb belimi, eyləyib kaman, ölüərəm.

Lud Fəraqdan tügenib tabü taqətim, billah,
Vüsələ yetməz əlim, zarü Natəvan ölüərəm.

⁶Natəvan bu qəzəli böyük oğlu Mehdiqulu xan ondan ayrılıb gedəndən sonra oğlunun həsrətilə qələmə almışdır (K.M.)

Borimdir siynada dardu g'ami nihon, o'lurman,⁷
Fido bo'lay, senga, kel, ayla imtihon, o'lurman!

Firoqingdin kechalar tongga qadar bo'lib bedor,
Zulfiing xayoli-la bog'liq ketibdir jon, o'lurman.

Bahoriy husning aro ko'r qandayin xazonman men,
Bahor lolasidek bag'rim bo'libdir qon, o'lurman.

Varaq-varaq dilu jonim hajring ichra o'rtanur,
Misoli ganjifal sadpora bo'ldi jon, o'lurman.

U xokipoyingni men bir oshiyon etmish edim,
Vatandin ayro tushib, endi lomakon, o'lurman.

Dedingki, “domonimdan qo'lingni tort”, bas qildim,
Tarahhum qilmading oxir, ey, navjuvon, o'lurman.

Chekurdim hasratingni, bo'ldi xayru xo'sh nasiya,
Bo'libdur endi ishim nolavu fig'on, o'lurman.

Aylanay sarv qaddingdan, tangri xo'p raso etmish,
Kadar bukib belimni, ayladi kamon, o'lurman.

Bu firoqdan qolmadi tobu toqatim, billah,
Visolga yetmas qo'lim, zoru Notavon, o'lurman.

⁷Notavon bu g'azalni katta o'g'li Mehdiqulixon ketgandan keyin uning hasratida qalamga olgan

Əgərçi xoşdu mənə ətri, həm səfası gülün,
Cəfası çoxdu, nə hasil ki, yox vəfası gülün.

Cəfayi-xarı görüb köçdü bağıdan bülbül,
Görən kim oldu bir gülşəndə aşinası gülün?

Xəzanə meyl elədi, almadı vəfa nəzərə,
Yetişdi bülbülə çox-çox qəmü cəfası gülün.

Tökər sirişk əvəzində gözüm üzə al qan,
Olubdu çünkü könül zarü mübtəlası gülün.

Yazılsa nöqtəbənöqtə, deyilsə hərfbəhərf,
Qutarmaz həşrə qədər halü macərası gülün.

Üzari-alinə baxdıqca qan olur dillər,
İlahi, həddən aşır möhnəti bəlası gülün.

Xətə yoluna düşüb bülbülə cəfa qıldı,
Xətaya saldı özün aqibət xətası gülün.

Cahanda zərrə qədər olmaz, ey könül, xəndan,
Ki, xuni-bülbül əgər olmasa gəzası gülün.

Tutardı xuni-cigərdən olaydı gər sirab
Günəş tək hər tərəfi, Natəvan, ziyası-gülün.

Garchi xush ersa manga atri ham safosi gulning,
Jafosi ko'p, ne hosilki, yo'qdir vafosi gulning.

Jafoi xorni ko'rub uchdi-yu bog'dan bulbul,
Ajab, kim bo'ldi gulshanda bir oshinosi gulning?

Xazona mayl ayladi, qilmadi vafoni pisand,
Yetishdi bulbulg'a bisyor g'amu jafosi gulning.

To'kar sirishk o'rnig'a ko'zim yuzima ol qonni,
Bo'libdir chunki ko'ngul zoru muhtalosi gulning.

Yozilsa nuqtama-nuqta, aytilsa gar harf-baharf,
Tugamas hashra qadar holu mojarosi gulning.

Uzori oliga boqqanda ko'ngillar qon bo'lur,
Ilohi, haddin ortur kulfatu balosi gulning.

Xatolig' yo'lig'a tushub bulbula qildi jafo,
Xatoga soldi o'zin oqibat xatosi gulning.

Jahonda zarra qadar bo'lmas, ey ko'ngul, xandon,
Ki, xuni bulbul agar bo'lmasa g'azosi gulning.

Tutardi xuni jigardin bo'lsaydi serob agar,
Oftobdek har tarafi, Notavon, ziyosi gulning.

Olmuşam dəhri-bəla içrə bu gün divanə mən,
Varmadım meyxanəyə, sındırmadım peymanə mən.

Əhdlərdən keçmədim, peymanlər sındırmadım,
Lacərəm bimehrlə tək, olmuşam əfsanə mən.

Tərki-gülzar etmişəm, bülbül kimi mən, ey rəqib,
Aqibət bir guşə içrə gəlmişəm əfqanə mən.

Eşq rüxsarındə bir dəm vəslilə şad olmadım,
Hər tərəf seyr eylədim, düşdüm əcəb hicranə mən.

Qəm yükün çəkməkdən, ey dil, bir dəm azad olmadım,
Hərçi cəhd etdim, nə hasil, yetmədim cananə mən.

Duş gördüm kim, gəlibsən gülbeyi-ehzanıma,
Ol zaman nəzr eylədim canü dilim qurbanə mən.

Görməyim düşvardır, vallah, səni, bil, ey rəqib,
Zülfə bağlı qoy gedim, axır düşüm zindanə mən.

Dövrü dönmüş dövr dövrən etmədi kamımca ah!
Düşmənimdir, bilməzəm kim netmişəm dövrənə mən.

Varü yoxumdan qalan ancaq mənim bir can idi,
Natəvan, daxi dedim: sər f eyləyim mehmanə mən.

Bo'lmisham dahri balo ichra bu kun devona man,
Bormadim mayxonaga, sindirmadim paymona man.

Ahdlarimdin kechmadim, va'dadin aslo tonmadim,
Nihoyat, bir bemehrdek bo'lmisham afsona man.

Tarki gulzor etmisham, bulbul kabi man, ey raqib,
Oqibat bir go'sha ichra kelmisham afg'ona man.

Ishq ruxsorinda bir dam vasli-la shod bo'lmadim,
Har taraf soldim nazar, tushdim ajab hijrona man.

G'am yukin chekmakdin, ey dil, bir dam ozod bo'lmadim,
Garchi jahd etdim, ne hosil, yetmadim jonona man.

Tushlarimda ko'rdim, kelding kulbai g'amxonama,
Ul zamon nazr ayladim jonu dilim qurbona man.

Ko'rmagim dushvordir, valloh, seni, bilgil, ey raqib,
Ketay zulfga bog'lanib, oxir tushay zindona man.

Davri davron tersligidin yetmadim komimga, oh!
Bilolmam kim dushmanimdir, netmisham davrona man!

Boru yo'g'imdan qolgani shu yolg'iz jonim edi,
Notavon, so'ngda dedim, sarf aylayin mehmona man!

Könül, bil kim, o çeşmi məst olub heç bir xəta etməz,
Yəqinimdir, əgər, qan etmiş olsa, qanə-qan eylər.

Əgər qaşü gözün xişm eyləsə, ey mahi-növ, bir dəm,
Könüldə fitnələr peyda olur, hər dəm fəğan eylər.

Nihani baxmağından iztirabi-könlüm, əfzundur,
Nə cadudur ki, hər dəm kəşfi-əsrari-nihan eylər?

Uçub mürği-dilim qonmuş səri-zülfü-pərişanə,
Bəla sərmənzilində gör nə qafil aşıyan eylər?

Üzün dövründə zülfün küfrə bənzər, tutmuş imanı,
Hərami xeylini kim böylə gəncə pasiban eylər?

Səba zülfün nəsmi gər aparsa vadiyi-Cinə,
Xötən səhrasını mişkin edib ənbərfəşan eylər.

Rəqibim görməsin bir nəşə, ya rəb, cami-işrətdən
Ki, məndən bisəbəb ol şuxi məstü sərkiran eylər.

Deyirlər: dərdi-eşqin adəm öldürməz, - dürüstdür bu
Və lakin əmr elər, mən kimi zarü Natəvan eylər.

Ko'ngil, qonim ko'zimdan novaki g'amzang ravon aylar,
Masaldir mardum aro: Mast o'lan, albatta, qon aylar.

Ko'ngil, bilkim, u chashmi mast bo'lib hech bir xato etmas,
Aminman, qon to'ksa agar, demakki, qonga-qon aylar.

Agar qoshu ko'zing qahr aylasa, ey mohi nav, bir dam,
Ko'ngilda fitnalar paydo bo'lur, har dam fig'on aylar.

Nihoniy nigohingdan iztirobi ko'nglim afzundir,
Ne jodudirki, har on kashfi asrori nihon aylar?

Uchib murg'i dilim qo'nmish sari zulfi parishona,
Balo sarmanzilinda, ko'r, ne g'ofil oshiyon aylar.

Yuzing girdindagi zulfig kufardek tutmish iymonni,
Harom xaylini kim bundog' ganjig'a posibon aylar?

Gar sabo zulfig nasimin yetkursa vodiya Chinga,
Xo'tan sahrosini mushkin etib anbarfishon aylar.

Raqibim ko'rmasin nash'a, yo rabbim, jomi ishratdin,
Ki, mendin besabab u sho'xni mastu sargaron aylar.

Deyurlar: dardu ishqing odam o'ldirmas, bu durust,
Va lekin amr aylar, meningdek zoru Notavon aylar!

Ey güli-süsən, səni bir natəvan çəkmiş mægər?
Bir məhi-ali məqamə bəndivan çəkmiş mægər?

Beylə tarik rəng ilə girmiş o qəsrə bilməyib,
Sillələr rüxsarınə ol bağban çəkmiş mægər?

Çünkü bu gülşəndə sərkərdən gəzənlər çoxdu, çox,
Ol səbəbdən pasibanlar xoş nişan çəkmiş mægər?

Rəngü buyindən müzəyyəndir būsati-bəzmi-gül,
Xameyi-nəqqaşi-qüdrət gülsitan çəkmiş mægər?

Bu qədər lütfü nəzakət kim sənin hüsnündədir,
Lütfi-təbilə səni ol Natəvan çəkmiş mægər?

Ey guli savsan, seni bir notavon yulmish magar?
Bir mohi oliy maqoma bandivon qilmish magar?

Bunday qaro rang ila kirmish u qasra bilmayin,
Tarsakilar yuzig'a ul bog'bon solmish magar?

Chunki bu gulshan aro sargardon kezgan behisob,
Ul sababdin posbonlar xush nishon olmish magar?

Rangu bo'yingdan muzayyandir bisoti bazmi gul,
Xomayi naqqoshi qudrat guliston solmish magar?

Bu qadar lutfu nazokatkim sening husningdadir,
Lutfu tob ila seni ul Notavon solmish magar?

Nə mən olaydım, ilahi, nə də bu aləm olaydı,
Nə də bu aləm ara dil müqəyyədi-qəm olaydı.

Nə hicr atəşinə odlanıb yanaydı dilim,
Nə eşqin içrə könül böylə şad xürrəm olaydı.

Nə sərv qəddin olaydı, nə həsrətilə gözüm gur
Nə ruzgar fəraqində qamətım xəmə olaydı.

Nə bəhr olaydı, nə ümman, nə böylə göz yaşı cari,
Nə gül üzündə, ilahi, bu növi şəbnəm olaydı.

Nə gül olaydı, nə gülzari-gülşənin dəxi seyri,
Nə xar möhnəti, bülbül, səninlə möhkəm olaydı.

Nə cah olaydı, nə zindan, nə karivan güzəri,
Nə Yusifi bu bələdə görən bir adəm olaydı.

Nə bəzm, olaydı, nə bazari Yusif əhvalı.
Nə rəhgüzərdə Züleyxa qəm ilə həmdəm olaydı.

Nə ah olaydı, nə əfsus, nə parə-parə könül,
Nə Natəvanın, ilahi, həvəsi dərham olaydı!

Na men bo'lardim, ilohi, na-da bu olam bo'lardi,
Na-da bu olam aro dil bandii g'am bo'lardi.

Na hajar otashida o'rtanib yonardi dilim,
Na ishqing ichra ko'ngil bundog' shod-xurram bo'lardi.

Na sarvdek qadding bo'lardi, na hasrati-la ko'zim ko'r,
Na falak firoqida qomatim xam bo'lardi.

Na bahr bo'lardi, na ummon, na bundog' ko'z yoshlar daryo,
Na gul yuzingda, ilohi, bu navli shabnam bo'lardi.

Na gul bo'lardi, na gulzoru gulshanning sayri minba'd,
Na xor azobi, ey bulbul, sening-la har dam bo'lardi.

Na choh bo'lardi, na zindon, na-da karvonlar guzari,
Na Yusufni bu baloda ko'rgan bir odam bo'lardi.

Na bazm bo'lardi, na bozoriy Yusuf ahvoli,
Na-da yo'llarda Zulayho g'am ila hamdam bo'lardi.

Na oh bo'lardi, na afsus, na-da pora-pora ko'ngil,
Na Notavonning, ilohi, havasi darham bo'lardi.

Yenə ya rəb, nə qəmkindir mənim bu şad olan könlüm,
Rumuzi-eşqdən agah olub, ustad olan könlüm.

Görübdür yarı əğyarə olubdur məhvi-nəzzarə,
Edibdir sinəsin parə, mənim abad olan könlüm.

Niyə peymanidən keçdin, niyə zəncirdən qaçdın?
Nədəndir çöllərə düşdün, mənim bərbad olan könlüm?

Fəraqın ruzi-məhşərdir, sərəsər mehnətü qəmdir,
O zülfün kiymi dər həmdir, mənim azad olan könlüm.

Baxın bu Natəvan zarə, günü bəxtim kimi qarə,
Gəzər Məcnun tək avarə mənim naşad olan könlüm.

Yana, yo rab, ne g'amgindir mening bu shod o'lan ko'nglim,
Ramuzi ishqdan ogoh o'lub, ustod o'lan ko'nglim.

Ko'ribdir yori ag'yora bo'libdir mahvu nazzora,
Etibdir bag'rini pora, manim obod o'lan ko'nglim.

Nechun ahdlaringdan kechding, nechun zanjirdan qochding,
Nechun biyobonlar quchding, manim barbod o'lan ko'nglim?

Firoqing ro'zi mahshardir, sarosar kulfatu g'amdir,
Zulfing misoli darhamdir, manim ozod o'lan ko'nglim.

Boqing bu Notavon zora, kunim baxtim kabi qora,
Kezar Majnundek ovvora manim noshod o'lan ko'nglim.

Nədir murad, fələu etməz imtahan tərkin?
Güli-füsürdə qılır cövri-gulsitan tərkin.

Necə qərinə keçib, çəkməz əl cəfasından,
Budur məramı, qıla sərvi busitan tərkin.

Fəraq düşmüşəm, olmuş müdam işim əfğan,
Məgər gül olmazsa, bulbül edər fəğan tərkin?

Cahanı tərki edərəm, cümlə dövlətü varın,
Mahaldır eləmək böylə nocavan tərkin.

Çəkib fəraq, olalı dərdü qəm giriftarı,
Sirişkimin, olumu eyləmək rəvan tərkin?

Nə oldu, gənci-rüxün eylədi nəhan gözdən!
Xəzinə sahibi eylərmə pasiban tərkin?

Qədim rəsmdə kim, mülki-dil olur viran,
O dəm ki, məmləkətin qılsa xosrovan tərkin.

Nə bəis oldu ki, tez kəsdi məndən ünsiyyət,
Qərarü səbrü təvan etdi Natəvan tərkin.

Nedir murod, falak etmas imtihon tarkin?
Guli fusurda⁸ qilur jabru gulsiton tarkin.

Necha qarina⁹ o'tdi, bas qilmas jafosini,
Budir maromi, qilar sarv bo'siton tarkin.

Firoqqa tushmisham, bo'ldi mudom ishim afg'on,
Magar gul bo'lmasa, bulbul aylar fig'on tarkin?

Jahonni tark etgayman, jumla davlatu borim,
Maholdir aylamak bundog' navjuvon tarkin.

Chekib firoq, o'lubon dardu g'am giriftori,
Ko'zim yoshin bo'lurmu aylamak ravon tarkin?

Ne bo'ldi, ganji ruxing ayladi nihon ko'zdan,
Xazina sohibi aylarmu posibon tarkin?

Qadim odatkim, mulki dil bo'lur vayron,
U damki, mamlakatin qilsa xusravon tarkin.

Ne bois bo'ldiki, tez uzdi mendan unsiyat,
Qaroru sabru tavon¹⁰ etdi Notavon tarkin.

⁸Fusurda (fushurda) – so'lg'in, qovjiragan, noumid, tushkun

⁹Qarina – zamon, davr ma'nosida

¹⁰Tavon(a) – kuch, quvvat, toqat

Hicrin edibdi könlümü bərbad, ağılaram,
Çoxlar tutar bu halıma irad, ağılaram.

Könlüm evi xərabtər oldu fəraqdən,
Vəslin bu mülkü etmədi abad, ağılaram.

Dami-fəraqdəkən, çox ilahü labələr
Etdim, nə sud, etmədi azad, ağılaram.

Nə hicri-yarə taqətü halım vəfa edər,
Nə vəslə çatmaz əl, edibən dad ağılaram.

Çəkdikcə cövri-hicrini könlüm fərəh tapar,
Şadam bu əmrə, bəs niyə naşad ağılaram?

Guyində məhrəm etdi rəqibi, səfa ilə
Qəhr ilə etmədi məni həm yad, ağılaram.

Hicrində xoşdur ağlamaq ahü fəğan ilə,
Səs verməsə bu naləvü fəryad, ağılaram.

Çün Natəvani-zarü zəifəm fəraqdən,
Bu gündə yar etməsə imdad, ağılaram.

Hajring ayladi ko'nglimni barbod, yig'larman,
Ko'plar topar bu holimdan irod¹¹, yig'larman.

Ko'nglim uyi vayrona bo'ldi firoqdin,
Vasling bu mulkni etmadi obod, yig'larman.

Dami firoq komida, xo'p o'tinchu lobalar,
Etdim, na naf, etmadi ozod, yig'larman.

Na yor hajriga vafo etar toqatu holim,
Na vasliga yetolmam, aylabon dod yig'larman.

Cheka-cheka hajring jabrin ko'nglim farah topadir,
Shodman bu amrdan, bas nechun noshod yig'larman?

Ko'yingda mahram etdi raqibni safo ila,
Qahr ila etmadi meni ham yod yig'larman.

Hajringda xushdir yig'lamak ohu fig'on ila,
Sas bermasa bu nolavu faryod, yig'larman.

Chun Notavoni zori zaifman firoqdin, oh,
Bu kunda yor etmasa imdod, yig'larman.

¹¹Irod – nuqson, qusur, ayb

Səhərgəh nagahan gördüm dili-zarım nihan ağlar,
Sirişgi-alilə hərdəm çəkər ahü fəğan ağlar.

Sual etdim nə baidir çıxıb əflakə əfqanın?
Tökər xuni-cigər ceşmin, axar hər yan rəvan ağlar?

Könül huşyar imiş məndən, dedi: Badi-səbadan sor!
Sərasimə qalib heyran, çəkər ah, əlaman, ağlar.

Səbadan sordum əhvalı ki, ey hər haldan agah,
Nə vaqedir, səni tarı, olub dil natəvan ağlar?

Dəxi badi-səba, gördüm, bəsi dilkiru nalandır,
Təkəllüm yox bəyan etsin, qalıbdır bizəban, ağlar.

Tutulmuş nitq güftarı, dedi: Ey Natəvan xəstə,
Necə şərh eyləyim halı ki, cümlə insü can ağlar.

Gəzirdim bağı səhranı, pərişan halilə, gördüm
Dəyib badi-xəzan sərvə qurumuş, bağban ağlar.

Zəban sözdən qalib xali, tərəhhüm etdim əhvalı,
Gözümə tar olub dünya, dəmadəm cismü can ağlar.

Bəli, gər gül budağına toxunsa tünd badi-dəhr,
Pərişan olsa gül bərki, edər bülbül fəğan, ağlar.

Pozuldu rövnəqi-gülşən, dağıldı zinəti bağı,
Düşüb tabu təravətdən, gül ağlar, gulsitan ağlar.

Sahargoh nogahon ko'rdim, dili jonim nihon yig'lar,
Sirishki oli-la har dam chekar ohu fig'on yig'lar/

Savol berdim, ne boisdir chiqur falakka afg'oning,
To'kar xuni jigar chashming, oqar har yon ravon yig'lar?

Ko'ngil hushyor ekan mendin, dedi: Bodi sabodin so'r!
Sarosima qolib hayron, chekar oh, al'amon yig'lar.

Sabodin so'rdim ahvolni, ayt, ey har holdin ogoh,
Ne voqedir, baxti qaro bo'lib dil notavon yig'lar?

Dag'i bodi sabo ko'rdim, base dilgiru nolondir,
Takallum yo'q bayon etsa, qolibdir bezabon, yig'lar.

Tutilmish nutqi guftori, dedi: Ey, Notavon, xasta,
Nechuk izoh etay holni, ki jumla insu jon yig'lar.

Kezardim bog'u bo'stonni, parishon holi-la, ko'rdim:
Urib bodi xazon sarvin quribmish, bog'bon yig'lar.

Tilim kalimaga kelmay tarahhum etdim ahvolni,
Ko'zinga tor bo'lib dunyo, damodam jismu jon yig'lar.

Bale, gar gul novdasig'a tegar bo'lsa bodi falak,
Parishon bo'lsa gul bargi, etar bulbul fig'on, yig'lar!

Xarobdir ravnaqi gulshan, to'zg'idi ziynati bog'ning,
Ketib tobu tarovatdan, gul yig'lar, gulsiton yig'lar.

Düşəydi çərx gərdişdən, olaydı dəhri-dün viran,
Bəşər tab eyləməz hərgiz, zəminü asiman ağlar.

İlahi, görməsin gözlər, yaman gündür belə günlər,
Aman verməz qəmü möhnət, hamı pirü cavan ağlar.

Firavandır qəmim, şərhin bəyan etmək deyil mümkün,
Yaz, ey müstovfiyi-aləm, mudam əhli-cahan ağlar.

Midad olsa əgər dərya, qələm olsa əgər əşcar,
Başa yetməz qəmim şərhi, qələm hər ləhzə qan ağlar.

Tənim rəncur, dil xəstə, dəxi bir qəmkusarım yox,
Kimə şərh eyləyim dərdim, gedər tabü tavan ağlar.

Bəli, cün kövkəbi-tale vəbal etsə fələk içrə,
Nühusətlə qiran eylər, olur gün gər yaman ağlar.

Bu divani-qəzavətdir, müqəddər ruzi-əzzəldən !
Ki, hər dəm növbənöv qəmlər yetər, bu Natəvan ağlar.

Kəsilmiş taqətü-tabım, başımdan əql məhv olmuş,
Gözüm əşki rəvan zahir, könül daim nihan ağlar.

Dəvasız dərdi-bidərman, qalıb məhzunu sərgərdan,
Ərəstu ilə həm Loğman, Fəlatuni-zaman ağlar.

Təmamən dərdü qəmlərdən fəraqın dərdi əfzundur,
Onunçün Natəvan hər dəm olub nalan, qan ağlar.

Tushsaydi charx gardishdin, bo'lsaydi dahri dun vayron,
Bashar tob aylamas hargiz, zaminu osmon yig'lar!

Yo Rabbiiy, ko'rmasin ko'zlar, yomon kundir bundog' kunlar,
Ado qilur g'amu kulfat, jami pir-navjuvon yig'lar.

Behisobdir g'amim, sharhin bayon etmoq emas mumkin,
Yoz ey, mustovfiyi olam, mudom ahli jahon yig'lar.

Siyoh bo'lsa agar daryo, qalam bo'lsa gar og'ochlar,
Bitmaydi hech g'amim sharhi, qalam har lahza qon yig'lar.

Tanim horg'in, dilim xasta, ortiq bir g'amguzorim yo'q,
Kimga bayon etay dardim, ketar tobu darmon yig'lar.

Bale, chun kavkabi tole xato qilsa falak ichra,
Kasofat-la oshno aylar, kelur kun xo'p yomon yig'lar.

Bu devoni g'azovotdur, muqaddar ro'zi azaldin!
Ki, har dam turfa xil g'amlar kelar, bu Notavon yig'lar.

Qolmadi toqatu tobim, boshimdan uchdi aql-hushim,
Ko'zim ashki ravon zohir, ko'ngil doim nihon yig'lar.

Bedavo dardi bedarmon, qolib mahzunu sargardon,
Arastu birla ham Luqmon, Aflotuni zamon yig'lar.

Jamiki dardu g'amlardin firoqing dardi afzundir,
Aning-chun Notavon har dam bo'lur nolon, qon yig'lar.

Hicran ilə kim, daməni-qəm dəstrəsindir,
Şadəm ki, xəyalın, gözəlim, həmnəfəsindir.

Gül ayrısı bir bülbül-i-bimarü qəminəm,
Əfğan ilə bu guşeyi-məhnət qəfəsindir.

Cismimdəki biman könül haləsi, guya,
Bir qəmzədə məhmildən asılmış cərəsindir.

Görmək üzünü qayəti-hər fikrü xəyalım,
Öpmək ayağın maeyi-şövqü həvəsindir.

Xurşidə yetər başım əgər, çakərin olsam,
Bu rütbə ilə aləm əra fəxr bəsidir.

Hijron ilakim domoni g'am dastrasimdir,
Shodmanki, xayoling, azizim, hamnafasimdir.

Guldan judo bir bulbuli bemoru g'amginman,
Afg'on ila bu go'shai kulfat qafasimdir.

Jismimdagi beimon ko'ngil halasi go'yo,
Bir g'amboda mahmildan osig'liq jarasimdir.

Ko'rmak yuzini istagim, har fikru hayolim,
O'pmak oyog'in moyai shavqu havasimdir.

Xurshidga yetar boshim agar chokaring bo'lsam,
Bu rutba ila olam aro faxr basimdir.

Şuri-eşqin başıma axırı sövda gətirir,
Bu müşəxəssdi ki, eşq aşiqə qovğa gətirir.

Tari-zülfündü məni böylə giriftar eləyib,
Nə gələ başıma, ol zülf-i-mütərra gətirir.

Gül üzün görmək əgər mümkün olaydı bir dəm,
Hər zaman görmək onu nuri-müçəlla gətirir.

Qaşü göz, novki-müçə fitnə üçün cəm olmuş,
Ox atıb, tiğ cəkib, hər biri dəva gətirir.

Könlümü qarət edir eylə ki, tari-zülfün,
Rumə, sanki həbəşi ləşgəri-yəğma gətirir.

Naqənin varımı şüuru bula aşiq guyin,
Onu Məcnunə tərəf cəzbeyi-Leyla gətirir.

Yusifin sanma, dübarə görə Yəqub üzün,
Mehr bazarına gör getsə, Züleyxa gətirir.

Yusifi Misrdə gər aldı Züleyxa nəqdə,
Nəqdi-can, aşiq olan, əldə mühəyya gətirir.

Sidqi-qəlb ilə nisar etmiş idin can nəqdin,
Natəvan, mücdə bu gün, qətlinə fərman gətirir!

Sho'ri ishqing boshima axiyri savdo keltirar,
Bu mushaxxasdiki, ishq oshig'a g'avg'o keltirar.

Qaro zulfingdir meni bundog' giriftor aylagan,
Neki kelsa boshima, ul zulfi mutarro keltirar.

Gul yuzing ko'rmak agar mumkin bo'lsaydi bir lahza,
Har daf'aa ko'rmak uni nuri mujallo keltirar.

Qoshu ko'z, mujgonlaring fitna uchun bo'lmishlar jam,
O'q otib, tig'lar urib, har biri da'vo keltirar.

Ko'nglimni g'orat etur andog'kim qaro zulflaring,
Rumg'a xuddi habashiy lashkari yag'mo keltirar.

Anglagan bormi shuuri birla oshiq ko'yini,
Ani Majnuna taraf jozibi Laylo keltirar.

Demaki, Yoqub yuzin Yusufing ko'rgay qayta,
Mehr bozorig'a ko'r kirsar, Zulayxo keltirar.

Yusufni Misrda agar oldi Zulayxo naqdiga,
Naqdi jonin oshiqlar qo'lda muhayyo keltirar.

Sidqi qalb ila nisor etmish eding jon naqdini,
Notavon, mujda bu kun, qatlingga farmon keltirar.

Rəqib töhməti etdi məni cüda, ey dust!
Bu zülmü gördü rəva, görməsin səfa, ey dust!

Əgər ki, tiğ çəkib öz əlinlə öldürəsən,
Deyil mənə bu cəfa, bilməzəm cəfa, ey dust!

Kənardan baxaram mən həqir həsrətlə,
Bu yaxşı şeyvə deyil, olma bivəfa, ey dust!

Rəqibə xoşdur həmişə, məni kənar etsin,
Fəda o himmətinə, olma sən riza, ey dust!

Nə tab hicrinə vardır, nə taqətim səbrə,
Bunun əlacı ki, mümkün deyil mana, ey dust!

Sənin bu hüsnünə layiq ki, heyf, əhdin yox,
Nə qədər səy elədim, tapmadım dəva, ey dust!

Bəli, bu hicrin ilə mən həmişə xoşhaləm,
Görək ki, neyləyəcək axırı qəza, ey dust!

Rəqib görməsin, allah, visali-işrətini,
O səpdi tuxmi-fəraqı, görüb rəva, ey dust!

Çağıraram allahımı hal, Natəvan ilə
Məgər ki, tez verə həq düşmənə cəza, ey dust!

Raqib ta'nasi etdi meni judo, ey do'st!
Bu zulmni ko'rди ravo, ko'rmasin safo, ey do'st!

Agarki, tig' sanchib o'z qo'ling-la o'ldirsang,
Emas menga bu jafo, demasman jafo, ey do'st!

Kanordan boqurman men haqir hasrat ila,
Bu yaxshi amal emas, bo'lma bevafo, ey do'st!

Raqiba xushdir hamisha meni kanor etmak,
Fido u himmatingga, bo'lma sen rizo, ey do'st!

Na hajringga tobim bor, na sabrga toqatim,
Bunga iloj topmoqqa yo'q imkon aslo, ey do'st!

Sening bu husningga loyiq, hayfki, ahding yo'qdir,
Naqadar sa'y ayladim, topmadim davo, ey do'st!

Bale, bu hajring ila men hamisha xushholman,
Ko'raylik, ne aylarkin axiyri qazo, ey do'st!

Raqib ko'rmasin, tangrim, hech visol ishratini,
Ul sepdi firoq urug'in, ko'rди ravo, ey do'st!

Rabbimga etgum tavallo holu Notavon ila,
Zoraki, tez bergay Haq dushmanga jazo, ey do'st!

Səninlə, ey büti-məhrü, mehriban mən idim,
Ənisü-munis idim, yari-mehriban mən idim.

Cəmalının gülünə nişi-xar tapmadı əl,
Ki, hüsn bağına peyvəstə bağban mən idim.

Səriri nazdə sən xabi-naz edən gecələr,
Səbahədək səri-guyində pasiban mən idim.

Səbəb nə oldu məni hicrə mübtəla qıldın?
Nisar edən səri-guyində cismü can mən idim.

Rəvadı bunca çəkim dərdi-fırqətin, axır,
Visal günləri, ey dust, kamran mən idim.

Bəla xədənkinə, neylim, məni nişan qıldın,
Rəqib tənəsinə xatiri-nişan mən idim.

Səlamət əhli nə bilsin nədir məlaməti-eşq?
El içrə şöhrəti-eşq ilə dastan mən idim.

Drig, yanmadı yar, görmədi fəraq odunu,
Neçün güman eləməz eşqdə yanan mən idim.

Həmişə vəslin ilə şadü xürrəm olmuşdum,
Bu hicr oduna yanan zarü Natəvan mən idim.

Sening-la, ey buti mahr u mehribon men edim,
Hamdamu munis edim, yoru mehribon men edim.

Jamoling gulig'a nishi xor topmadi qo'l,
Ki, husn bog'ingga payvasta bog'bon men edim.

Yotog'ingda kechalar sen orom olgan chog'ing,
Subhga qadar boshing uzra posbon men edim.

Sabab ne bo'ldi, meni hajra muhtalo qilding?
Sari ko'yingda nisor o'lan jismu jon men edim.

Ravodir bunchalar chekmak dardu furqating axir,
Visol kunlari, ey do'st, xo'p komron men edim.

Naylayin, balo o'qig'a meni aylading nishon,
Raqib ta'nasig'a xotiri nishon men edim.

Bu darddan holilar bilmas, nedir malomati ishq,
El ichra shuhrati ishq ila doston men edim.

Darig'o, yonmadi yor, ko'rmadi firoq o'tini,
Nechun gumon aylamas ishqda yong'on men edim.

Hamisha vasling ila shodu xurram bo'lmisham,
Bu hajr o'tida yong'on zoru Notavon men edim.

Nə oldu bülbülə kim, qıldı gülsitan tərkin
Unutdu güllərini, etdi aşıyan tərkin.

Kim ilə münis olubdur, kimə salıb meylin?
Rəvamidir eləmək yari-mehriban tərkin?

Könül ki, xari-cəfadən həmişə nalandır.
Yaralıdır, eləmöz nalövü fəğan tərkin.

Çırağı-rövşəni-bəzmi-umid ikən, ya rəb,
Səbəb nə oldu, o məh etdi həməzəban tərkin?

Baxarmı qeyrilərə çeşmi piri-Kənanın?
Edərmi aşiq olan Yusifi-zaman tərkin.

Sənin fəraqinə canımda tabu taqət yox,
Təni-fusürdə, əziza, edərmi can tərkin?

Cəhanı tərək eləmöz kim ki, aşiqi-candır,
Həyatdan üzüb əl, eyləmöz cəhan tərkin.

Qərarı-canım idi, kəsdi can təvanəsini
Üzöldü qüvvəti-can, etdi Natəvan tərkin.

Ne bo'ldi bulbulakim, qildi guliston tarkin,
Unutdi gullarini, etdi oshiyon tarkin.

Kim ila munis bo'libdur, kimga etdi maylini,
Ravomidi aylamak yoru mehribon tarkin?

Ko'ngilki, xoru jafodan hamisha nolondur,
Afgordir u, aylamas nolavu figon tarkin.

Suhbatim nuri, chirog'i, umidim ekan, yo rabbim,
Sabab ne bo'ldi, ul moh etdi hamzabon tarkin?

Boqarmu o'zgalarga chashmi piri-Kanonning,
Etarmu oshiq o'lan Yusufi zamon tarkin?

Sening firoqingdan jonimda tobu toqat yo'q,
Tani fusurda, azizim, etarmu jon tarkin?

Jahonni tark aylamas kimki, oshiqi jondir,
Hayotdan siltab qo'lin, aylamas jahon tarkin.

Qaroru jonim erdi, uzdi jon tavonasini,
Uzildi quvvati jon, etdi Notavon tarkin.

Firiştətələtü məhruyü xoşliqa, getmə!
Cəmalı qəlbimə daim verən ziya, getmə!

Məsih tək, nəfəsi mürdəni edən ehya,
Dəhanı içrə olan çeşmeyi-bahə getmə!

Əsiri-danə olub, dami-zülfə düşdü könül
O növ silsilədən kim edər rəha, getmə!

Mərizi-eşq olana neyləsin təbib-i-zaman?
Səvayi-şəhdi-ləbin yoxdu bir dəva, getmə!

Kəmal-i-şövqlə qoy eyləyim Xəliləsa
O xaki-məqdəminə canımı fəda, getmə!

Əgər fəraqını görsəm, görən gözüm çıxsın!
Gözümdə xaki-rəhin eyni-tutiya, getmə!

Təvafi-kuydə səyim necə olur hasil?
Ona ki, zikri-ləbin verməsə səfa, getmə?

Xəzinə gövhəri tək olmusan nəhan gözdən,
Vücudunu eləyib məhz kimiya, getmə!

Rəqib tənəsi, hicran qəmi olur müşgül,
Bu Natəvanə görüb onları rəva, getmə!

Farishta tal'atu mohro'y xushliqo, ketma!
Jamoling qalbima doim berur ziyo, ketma!

Masihdek nafasi mayitni aylagan ehyo¹²,
Dahoni ichra o'lan chashmai baqo, ketma!

Asiri sara bo'lib, zulf domiga tushdi ko'ngil,
Ul navli silsiladin kim aylar raho, ketma!

Marizi ishq¹³ o'langa naylasin tabibi zamon?
Labing bolidin o'zga yo'qdir bir davo, ketma!

Aylayin kamoli shavq ila xuddi Xalildek
Ul xoki maqdamingga jonimni fido, ketma!

Firoqing ko'rgudek bo'lsam, bu ko'zlarim chiqsin!
Ko'zimda xoki rohing ayni to'tiyo, ketma!

Nechuk hosil bo'lur tavof ko'yida sa'yim,
Aning-chun zikri labing bermasa safo, ketma!

Xazina gavharidek bo'libsan ko'zdan nihon,
Vujudimni aylabon ayni kimyo, ketma!

Raqib ta'nasi, hijron g'ami bo'lur mushkul,
Ko'rib bu Notavona ularni ravo, ketma!

¹²Ehyo – qayta jon ato etgan ma'nosida

¹³Marizi ishq – ishq xastasi

Yıxıb bu könlüm evin, eyləyib viran, getmə,
Yoxumdu tabü-təvan firqətə, cavan, getmə!

Fəda olum sənə mən, səndən ayrılı bilməm,
Yəqin fəraqın edər qəddimi kaman, getmə.

Səninlə roşən idi qəlbim, ey gözüm nuri, .
Güman ki, təng ola canımə bu cahan, getmə!

Boyun bəlasın alım, sərvi tək yıxılma, oğul,
Doyunca görməmişəm, getmə, bir zaman, getmə!

Çıxaydı kaş gözüm, görməyəydi hicranın
Öluncə bil edərəm naləvü fəğan, getmə!

Səbahə dək oturub çəkmişəm cəfalarını,
Boyum bərabərisən indi əlaman, getmə!

Yəqin əl çəkəcək dustu aşinalərdən,
Divanə tək düşəcək çöllərə anan, getmə!

Səninlə kim açılıb qəlbimin şükufələri
Mürüvvət eylə, əzizim, edüb xəzan, getmə!

Tərəhhüm eylə mənə, dərdü möhnətim çoxdur,
Qoyub bu hicr bəla içrə Natəvan, getmə!

Di yumma gözlərini, qoy görüm doyunca barı,
Gözümdə cari edib əşk həm rəvan, getmə.

Yiqib bu ko'nglim uyin, aylabon vayron, ketma,
Yo'qdur tobu tavon bu furqatga, navjuvon, ketma!

Fido bo'layin senga, ayrila olmam sendin,
Shubhasiz, firoqing etgay qaddimni kamon, ketma!

Sening-la charog'on edi qalbim, ey ko'zim nuri,
Muqarrar tor bo'lgay joning'a bu jahon, ketma!

Darding olayin o'zim, sarvdek yiqilma, o'g'lim,
To'ygunimcha ko'rmadim, ketmagil, bir on, ketma!

Chiqsaydi koshki ko'zim, ko'rmas edim hijroning,
Bil, o'lguncha qilarman nolavu fig'on, ketma!

Subhga qadar o'ltirib, chekmisham jafolaring,
Bo'yim barobarisan endi al'amon, ketma!

Hoynahoy ko'ngil uzib do'stu oshinolardan,
Devonadek kezhaydir onang biyobon, ketma!

Sening-la ochilmishdi qalbimning gul-chechagi,
Muruvvat qil, azizim, aylabon xazon, ketma!

Tarahhum aylagil menga, dardu kulfatim bisyor,
Bu hajr balosi ichra tashlab Notavon, ketma!

Endi yumma ko'zlaring, bore to'yguncha boqay,
Ko'zlarimda aylabon yoshimni ravon, ketma!

Ey əhli-dil, Fənanı qoyun barı ağlasın,
Əğyarə çünki yar olub yarı, ağlasın.

Mən etmək aşiqi, nə rəva, ahü zardan?
Çox dərdi var, qoyun ki, sizi tarı, ağlasın.

Gizlin xəyalı var ki, belə ahü zar edər,
Öz halinə qoyun bu diləfkarı, ağlasın!

Bülbül nəvası bisəbəb olmaz bu bağdə,
Gördükcə, hər zaman, gül ilə xarı, ağlasın.

Hicrani-yar oldu səbəb ağlamağına,
Ya rəb, görüm, həmişə səbəbkarı ağlasın!

Vursun əlilə başına hər şam, ta səhər,
Yarə qəm içrə olmadı qəmxarı, ağlasın.

Şami-fəraqdə qaliban zarü xəstəhal,
Saldıqca yadə ol məhi-rüxsarı, ağlasın.

Səsləndi Natəvanə ki, ərbabi-qəm tamam
Hali-Fənayə cəm olub elcarı ağlasın!

Ey ahli dil, Fanoni qo'ying, bori yig'lasin,
Ag'yora chunki yor bo'ldi yori, yig'lasin.

Man etmak ravomi oshiqqa ohu-zorni?
Behisob dardi bordir, sizga tori yig'lasin.

Pinhon xayoli borki, bundog' ohu zor aylar,
O'z holiga qo'ying bu dilabgori, yig'lasin!

Bulbul bog'da besabab navo aylamas aslo,
Ko'rgan zahoti har vaqt gulu xori yig'lasin.

Hijroni yor boisidin yig'lar u hazor-hazor,
Yo rab, aylaki, doim sababkori yig'lasin!

Ursin qo'llari ila boshiga shomu sahar,
Yora g'am ichra bo'lmadi g'amguzori, yig'lasin.

Shomi firoqda qolibon zoru xastahol,
Sola-sola yoda ul mohi ruxsori yig'lasin.

Sas berdi Notavongaki, arbobi g'am tamoman,
Holi Fanoga jam bo'lib ellar bari yig'lasin!

Nə ev xayalı, nə də fikri-aşiyənə mənə
Ki, bəsdir unsi-fərağət misalı lanə mənə.

Səni görəndə şadam, görməyəndə zar oluram,
Visalın ilə sevindi, demə bəhanə mənə!

Öluncə qəlbimə dağdır məhəbbətin fikri
Ki, yadigar kimi qalsın bu dağ nişanə mənə.

Bu ruzigardə mən zaru binəva qaldım,
Qəribədir, verir üz mehnəti-zəmanə mənə.

Pənahgahıdı çox Natəvani-qəmzədənin,
İlahi, qalsın həmişə bu asitanə mənə!

Na uy xayoli, na da fikri oshiyona mango,
Ki, basdir unsi farog'at misoli lona¹⁴ mango.

Sani ko'rganda shodmon, ko'rmasam zor bo'larman,
Visoling ila sevinmak dema bahona mango.

To o'lguncha qalbima dog'dir muhabbating o'yi,
Ki, yodgor kabi qolsin bu dog' nishona mango.

Bu hayotda men, evoh, zoru benavo qolmisham,
Taajjubki, berur yuz kulfatin zamona mango.

Panohgohidir xo'p Notavonu g'ambodaning,
Ilohi, qolsun hamisha bu ositona mango.

¹⁴Lona – uya

Bilən bu dərdimi yoxdur bu halətdə, bu halətdə.
Tutubdur könlümü mehnət bu firqətdə, bu firqətdə.

Neçün əhvalımı bilməz o mahi-mehriban, ya rəb?!
Nədən heç dadıma yetməz bu müddətdə, bu müddətdə?

Gedibdir taqətim dizdən, tükənmiş nur həm gözdən,
Neçün ülfət kəsib bizdən bu qürbətdə, bu qürbətdə.

Deyin yari-vəfadarə, o, çox uymasın əğyarə,
Kərəm qılsın məni-zarə bu xiffətdə, bu xiffətdə.

Ataram sərü samanı, dağıdaram bu viranı,
Yolunda qoymuşam canı bu mehnətdə, bu mehnətdə.

Özümdə intizarım var, dilimdə iztirabım var,
Rəqiblər yar, mən əğyar bu qəflətdə, bu qəflətdə.

Vətəndən ayrılıb getdim, rəhi-eşq içrə seyr etdim,
Mən hicrində cana yetdim bu həsrətdə, bu həsrətdə.

Məni qoydu fəraqında, həmişə iştiyaqında,
Həyatın songu çağında, bu üsrətdə, bu üsrətdə.

Dolandım hicr dağında, əyildim qəm otağında,
Xəyal hüsnün sorağında bu saətdə, bu saətdə.

Xəyalım yar ilə getmiş, dilim hicr ilə odlanmış,
Cəsəd həm Natəvan qalmış bu zillətdə, bu zillətdə.

Dardimdan bir voqif yo'qdur bu holatda, bu holatda.
Musibat ko'nglim qon etur, bu furqatda, bu furqatda.

Nechun holim bilay demas, mohi mehribon rahm etmas?!
Nechun hech dodima yetmas, bu muddatda, bu muddatda?

Ketibdir toqatim tizdan, so'nib bitdi nur ham ko'zdan,
Nechun ko'nglin uzdi bizdan, bu g'urbatda, bu g'urbatda?!

Ayting yoru vafodora, muruvvat qilmasin ag'yora,
Himmat qilsin mani zora bu xiffatda, bu xiffatda.

Yiqarman yetti osmonni, vayrona etgum har yonni,
Yo'lig'a tikmisham jonni bu kulfatda, bu kulfatda.

Jonimda intizorim bor, dilimda iztirobim bor,
Raqiblar yoru men ag'yor bu g'aflatda, bu g'aflatda.

Vatandan ayrilib ketdim, rohi ishq ichra sayr etdim,
Hajringda o'larg'a yetdim bu hasratda, bu hasratda.

Men qolmisham firoqingda, hamisha ishtiyoqingda,
Umrning g'urub chog'inda, bu usratda, bu usratda.

Tentidim hajr tog'inda, egildim g'am utog'inda,
Xayol husning so'rog'inda bu soatda, bu soatda.

Xayolim yor asir olmish, dilim hajr o'tig'a solmish,
Tanim ham Notavon qolmish bu zillatda, bu zillatda.

Qəsidə

Ey dust, yararmı böylə iqrar?
Yar olduğum idi, oldum əğyar,
Sən qeyrilər ilə üns tutdun,
Bilməm niyə yarını unutdun?
Sən qeyr ilə həməzəbanü yekdil,
Əmma, mənə ruzgar müşkil.
Bəsdir mənə verdiyin bu xiffət
Əğyar arasında, bimürüvvət!
Birəhmlik etdiyin yamandır,
Bir rəhm elə kim, aman, amandır!
Bax bir fələkə, gör indi, zinhar,
Gör kimlər ilə edibdir iqrar?
Əfsus ki, keçdi ruzigarım,
Ahım sənə çatmaz, ey nigarım!
Biganəlik etmə, aşınayəm,
Dərgahinə kəmtərin gədayəm.
Hər an ki, məni bu halə salmış,
İndi belə qeylü-qalə salmış.
Gəl rəhm qıl indi, padşahım!
Əflakə yetişdi dudi-ahım.
Sən yar ilə zövqdə, səfadə,
Mən burda bu cəvr ilə cəfadə.
Vaxtında səi aşinalıq eqdin
Döndün belə bivəfahıq etdin.
Təqsir kimin oldu padşahım?
Bildir ki, mənə nədir gunahım?

Qasida

Ey do'st, joizmi bundog' iqror?
Yor edim-ku, bo'ldim ag'yor.
O'zgalarni yaqin tutding,
Bilmam nechun yoring unutding.
Yot ila sen hamzabonu yakdil,
Menga hayot azob, bilgil.
Bas, keltirding ne-ne xiffat,
Ag'yor oldida, bemuruvvat!
Berahmlik qilding yomon,
Bir rahm ayla, omon, omon!
Ko'rgil endi, kimlarni, oh,
Sirlaringdan etding ogoh?
Afsus, o'tdi ro'zigorim,
Ohim senga yetmas, nigorim!
Begonalik qilma, oshnoman,
Qoshingda kamtarin gadoman.
Har onki, meni bu hola soldi,
Endi bundog' qilu qola soldi.
Kel, rahm etgil, podishohim!
Falakka yetdi bu dudi ohim.
Sen yor ila zavq-safoda,
Men-chi bunda jabr-jafoda.
Bir vaqtlar sa'i oshnolig' etding,
Endi yuz burib, bevafoilig' etding.
Kimning kasridir bu, ey podshohim?
Menga bildirki, nedir gunohim?

Bəs neyləsin, indi bu dili-zar?
Gör kimlər ilə çəkərdim azar.
Sən nazin ilə ol indi xürrəm.
Əğyar ilə qəm çəkim dəmadəm.
Sən eyşdə əyləş indi xoşdil,
Mən hicridə, həm məlulu müşgül.
Öldür məni, olsun əllərin var,
Səbr eylə, gözüm, nə təqsirim var.
Qəhr ilə çəkərdim ah candan,
Ah çəkməyir ad bu Natəvandan.

Aytil, naylasin endi dili zor?
Ko'r, kimlar ila chekurman ozor.
Sen nozing ila bo'l shodu xurram,
Men ag'yordan chekay g'amlar damodam.
Sen surib ayshing, shodon bo'lgil,
Men hajrda malul, tiyradil.
Rozi edim o'ldirsang ham,
Ne aybim bor, basdir bilsam.
Alam-la oh chekardim jondan,
Nari ketmas oh Notavondan.

Qərənfil

Səni kimdir sevən bica, qərənfil?
Sənə mən aşiqi-şeyda, qərənfil!

Səni gülşən ara aşüftə gördüm,
Yəqin bildim tutub sevda, qərənfil!

Belə pəcmürdə hal ilə durubsan,
Düşər güllər əra qovğa, qərənfil!

Drığa kim, vəfasızdır bu gülşən,
Gədər bu tələti-ziba, qərənfil!

Üzündən pərdeyi-nazın kənar et!
Unutma aşiqi, haşa, qərənfil!

Chinnigul

Kim u sani sevgan bejo, chinnigul?
Sana men oshiqu shaydo, chinnigul!

Sani gulshan aro oshufta ko'rdim,
Bildim, tutdi bunda savdo, chinnigul!

Bundog' pajmurda hol ila turursan,
Tushar gullar aro g'avg'o, chinnigul!

Vo darig'o, vafosizdir bu gulshan,
Ketar bu tal'ati zebo, chinnigul!

Yuzingdan pardai nozing yiroq et,
Unutma oshiqni aslo, chinnigul!

Rəssam: Kəbirə Həşimova
Korrektor: Kəmalə Cəfərli
Texniki redaktor: Cəsarət Qasimov
Çapa imzalamış: 30.IX.2022
Kağız ölçüsü: 70x100 1/12
Həcmi: 10 çap vərəqi
Tiraj: 300

Rəssom: Kabira Hoshimova
Təhrirlovchi: Kamala Jafarli
Texniki muharrir: Jasarat Gasimov
İmzolangan: 30.IX.2022
Qog'oz o'lchami: 70x100 1/12
Hajmi: 10 ch. v.
Adad: 300

“Elm və təhsil” Nəşriyyat və Poliqrafiya Şirkəti MMC
Direktor: professor Nadir Məmmədli
Ünvan: Bakı, İçəri şəhər, 3-cü Maqomayev döngəsi 8/4

Bu qadar lutfu nazokatkim sening husningdadir,
Lutfu tob ila seni ul Notavon solmish magar?